

บทที่ 2

วรรณกรรม แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาผลการใช้โปรแกรมฝึกการคิดแบบโยนิโสมนสิการ เพื่อพัฒนาจิตสาธารณะของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารต่าง ๆ ดังนี้

1. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับจิตสาธารณะ

- 1.1 ความหมายของจิตสาธารณะ
- 1.2 ความสำคัญของการมีจิตสาธารณะ
- 1.3 สาเหตุที่ต้องปลูกฝังจิตสาธารณะ
- 1.4 องค์ประกอบของจิตสาธารณะ
- 1.5 คุณลักษณะทั่วไปของบุคคลที่มีจิตสาธารณะ
- 1.6 ทฤษฎีพัฒนาการรู้คิดทางสังคมกับการพัฒนาจิตสาธารณะ
- 1.7 วิธีการพัฒนาจิตสาธารณะด้วยการปรับพฤติกรรมทางปัญญา

2. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการคิดแบบโยนิโสมนสิการ

- 2.1 ความหมายของการคิดแบบโยนิโสมนสิการ
- 2.2 ลักษณะของการคิดแบบโยนิโสมนสิการ
- 2.3 วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ
- 2.4 กลไกการในทำงานของกระบวนการคิดแบบโยนิโสมนสิการ
- 2.5 ความสามารถในการรู้จักคิดแบบโยนิโสมนสิการ
- 2.6 ขั้นตอนในการฝึกคิดแบบโยนิโสมนสิการ

3. เอกสารเกี่ยวกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

- 3.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับจิตสาธารณะ
- 3.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการคิดแบบโยนิโสมนสิการ

1. แนวคิดเกี่ยวกับจิตสาธารณะ

1.1 ความหมายของจิตสาธารณะ

คำว่า จิตสาธารณะ (Public Mind) ได้มีผู้ใช้คำนี้แตกต่างกันออกไป เช่น จิตสำนึก (Consciousness) (พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, 2541) จิตสำนึกทางสังคม (อัจฉรา โฉมแจ่ม, 2544) หรือ จิตสำนึกสาธารณะ (หฤทัย อาจปรุ, 2544) เป็นต้น ซึ่งผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2546) จิตสาธารณะ ความหมายว่า การมีจิตสำนึกเพื่อผู้อื่นและส่วนรวม เป็นการแสดงออกถึงการไม่ยึดเอาประโยชน์ของตนเองเป็นที่ตั้ง ไม่ใช่เพียงแค่นตนเองอยู่รอดเท่านั้น แต่เป็นผู้ที่มีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่นอยู่เสมอ มีความตระหนักถึงผลประโยชน์ของส่วนรวม พร้อมกับมีความเต็มใจและยินดีที่จะเสียสละสิทธิ์ของตนเองออกไปถ้าสิ่งนั้นส่งผลให้ภาพรวมออกมาดีขึ้น

อัจฉรา โฉมแจ่ม (2544) จิตสำนึกทางสังคม หมายถึง สภาวะความรู้ตัวถึงความคิดและความรู้สึกต่อบุคคล และสภาพแวดล้อมที่เกิดจากการคิดคำนึงถึงส่วนร่วมกัน

ชัยสิทธิ์ เฉลิมมีประเสริฐ และคณะ (2540) ได้ให้ความหมายว่า จิตสำนึกสาธารณะ หมายถึง คุณลักษณะทางจิตใจของบุคคลเกี่ยวกับการมองเห็นคุณค่าหรือการให้คุณค่าแก่การมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม และสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคมที่ไม่มีผู้ใดผู้หนึ่งเป็นเจ้าของหรือเป็นสิ่งที่คนในสังคมเป็นเจ้าของร่วมกัน เป็นสิ่งที่สามารถสังเกตได้จากความรู้สึกนึกคิดหรือพฤติกรรม การกระทำที่แสดงออกมา

หฤทัย อาจปรุ (2544) จิตสำนึกสาธารณะ หมายถึง ความตระหนักของบุคคลถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม ทำให้เกิดความรู้สึกปรารถนาที่จะช่วยเหลือสังคม ต้องการเข้าไปแก้ไข โดยรับรู้ถึงสิทธิ ควบคู่ไปกับหน้าที่ และความรับผิดชอบ สำนึกถึงพลังของตนเองที่สามารถร่วมแก้ไขปัญหาได้ และลงมือกระทำเพื่อให้เกิดการแก้ปัญหาดังกล่าวด้วยวิธีการต่าง ๆ โดยการเรียนรู้ และแก้ไขปัญหาร่วมกับคนในสังคมนั้น

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (2542) จิตสาธารณะ หมายถึง การรู้จักเอาใจใส่เป็นธุระ และเข้าร่วมในเรื่องของส่วนรวมที่เป็นประโยชน์ต่อชาติ

กนิษฐา นิตศน์พัฒนา และคณะ (2541) ให้ความหมายว่า จิตสาธารณะเป็นคำเดียวกับคำว่า จิตสำนึกทางสังคม หมายถึง การตระหนักรู้และคำนึงถึงส่วนร่วมกัน หรือคำนึงถึงผู้อื่นที่ร่วมความสัมพันธ์เป็นกลุ่มเดียวกับตน

พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว (2541) ใช้คำว่า จิตสำนึก (Consciousness) เป็นสภาวะจิตใจที่เกี่ยวกับความรู้สึก ความคิด ความปรารถนาต่าง ๆ สภาวะจิตใจดังกล่าวเกิดการรับรู้ ซึ่งมีความหมายเหมือนกับการรู้ตัว (awareness) อันเป็นผลจากการประเมินค่า การเห็นความสำคัญ ซึ่งเป็นสิ่งที่ได้มาจากทัศนคติ (attitude) ความเชื่อ (beliefs) ค่านิยม (values) ความเห็น (opinion) ความสนใจ (interests) ของบุคคล คำว่า จิตสำนึก มีความหมายใกล้เคียงที่สุดกับคำว่า ความเชื่อ (beliefs) ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดจากการรวบรวมและสัมพันธ์กันของประสบการณ์ของคน ทำหน้าที่ประเมินค่าของจิตใจว่าสิ่งใดเป็นสิ่งสำคัญ หากปราศจากความเชื่อประสบการณ์ต่าง ๆ ที่คนมีอยู่นั้น ก็จะอยู่เพียงในความทรงจำ ไม่มีส่วนใดมีความสำคัญเด่นชัดขึ้นมา แต่หากว่าประเมินค่าแล้วตระหนักถึงความสำคัญที่มีต่อสิ่งนั้น แสดงว่าจิตสำนึกถึงสิ่งนั้น ๆ ของบุคคลได้เกิดขึ้นแล้ว จิตสำนึกของบุคคลเป็นภาวะที่จิตใจก่อนการแสดงออกเชิงพฤติกรรมทางกายภาพของบุคคล การมีจิตสำนึกที่ดีต่อสิ่งหนึ่งไม่ทำให้คนต้องแสดงออกตามจิตสำนึกเสมอไป พฤติกรรมแสดงออกใดๆ ของมนุษย์นั้นเป็นผลมาจาก (1) ทัศนคติ (2) บรรทัดฐานของสังคม (3) นิสัย และ (4) ผลที่คาดว่าจะได้รับหลังจากการทำพฤติกรรมนั้น ๆ แล้ว

มัลลิกา มดีโก (2541) ให้ความหมายว่า จิตสำนึกทางสังคม หมายถึง การตระหนักถึงและคำนึงถึงส่วนรวมร่วมกัน หรือคำนึงถึงผู้อื่นที่ร่วมความสัมพันธ์เป็นกลุ่มเดียวกับตน

วิรัตน์ คำศรีจันทร์ (2544) ให้ความหมายว่า จิตสำนึกสาธารณะ หมายถึง กระบวนการคิดและลักษณะของบุคคลที่มีการปฏิบัติโดยมีกระบวนการในระดับบุคคลไปสู่สาธารณะ มีความรักและรู้สึกเป็นเจ้าของสาธารณะ ต้องการที่จะทำประโยชน์มากกว่าที่จะรับจากสาธารณะ

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้คำว่า จิตสาธารณะ หมายถึง การแสดงออกทางความคิดที่ตระหนักถึงประโยชน์ส่วนรวม มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม เสียสละเพื่อส่วนรวมได้ และมีจิตใจเอื้ออาทรต่อบุคคลอื่น

1.2 ความสำคัญของการมีจิตสาธารณะ

การที่คนมาอยู่รวมกันเป็นสังคม ย่อมต้องมีความสัมพันธ์ในรูปแบบการพึ่งพากัน คนในสังคมซึ่งมีบทบาทหน้าที่แตกต่างกันไป ถ้าคนในสังคมขาดจิตสำนึกสาธารณะ ซึ่งนอกจากจะมีผลกระทบต่อบุคคล ครอบครัว องค์กรแล้ว การขาดจิตสำนึกสาธารณะยังมีผลกระทบต่อชุมชนระดับประเทศ และระดับโลก ดังนี้ (ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม, 2543)

1.2.1 ผลกระทบต่อบุคคล ทำให้เกิดปัญหา ได้แก่

1.2.1.1 สร้างความเดือดร้อนให้กับตนเอง คือ ตนเองในฐานะเป็นศูนย์กลางทุกสิ่งทุกอย่างในแง่กายและจิตสำนึกเบื้องต้น การตระหนักต่อตนเองอาจนำไปสู่พฤติกรรมบาง

ประการที่จะให้เกิดความเดือดร้อนแก่ตนเองได้ ในเด็กเราจะเห็นได้คือ การเอาแต่ใจหรือการกระทำที่เลยไปถึงขั้นการทำความผิดอื่นๆ ตามปกติในระดับนี้ในแง่ของความเป็นปัจเจกบุคคล เราอาจจะยอมรับได้ แต่ในภาพรวมแล้ว อาจจะเป็นความเดือดร้อนที่จะมีผลต่อผู้ที่อยู่ในบริบทของชีวิตได้

1.2.1.2 สร้างความเดือดร้อนให้กับคนอื่น ซึ่งเป็นการต่อเนื่องจากการสร้างความเดือดร้อนให้กับตนเอง คือการไม่เคารพตนเองนั่นเอง มันอาจจะนำไปสู่การไม่เคารพผู้อื่นได้ เพราะในการกระทำทุกครั้งทุกกรณีเป็นการทำซ้ำหรือประทับซ้ำ (Reproduce) บางอย่างลงไปในชีวิตสำนึก หากการกระทำนั้นเป็นความดีผลที่ตามมาคือ จิตจะมีความละเอียดและสุขุมขึ้น แต่หากเป็นการกระทำที่ตรงข้ามจิตจะกระด้างขึ้น นำไปสู่การทำผิดอื่นๆ ทำให้เกิดความเดือดร้อนให้กับคนอื่นตามมา

1.2.2 ผลกระทบระดับครอบครัว ทำให้เกิดปัญหา ได้แก่

1.2.2.1 ความสามัคคีในครอบครัวลดน้อยลง คือ เมื่อการกระทำอันใดนำไปสู่ความผิด ความผิดก็นำไปสู่ความไวใจ ความเชื่อถือนี่ลดลง ผู้ทำผิดอาจจะละอายที่จะแสดงตัวในการทำกิจกรรมกลุ่มในครอบครัว และแยกตัวออกไปลำพัง เช่น ไม่รับประทานอาหารร่วมกัน และนำไปสู่การขัดแย้งตามมา

1.2.2.2 การแก่งแย่ง ทะเลาะเบาะแว้งภายในครอบครัว คือ การกระทำต่อต้าน หรือการปลีกตัวออกไป ซึ่งเป็นการไม่ให้ความร่วมมือ ทำให้นำไปสู่คำถามที่จะเกิดแก่สังคม และเกิดการโต้แย้งปราศจากเหตุผล และหากรุนแรงขึ้นก็เป็นการทะเลาะและแตกแยกในที่สุด

1.2.3 ผลกระทบระดับองค์กร ทำให้เกิดปัญหา ได้แก่

1.2.3.1 การแบ่งพรรคแบ่งพวกภายในองค์กร คือ การแบ่งพรรคแบ่งพวกเป็นผลมาจากการขาดสำนึกสาธารณะ โดยมาจากการแบ่งพรรคพวกมักยึดคุณลักษณะที่เข้ากันได้ บางประการร่วมกันซึ่งเป็นการสัมพันธ์ระหว่างบุคคล โดยมีผลประโยชน์บางอย่างเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย

1.2.3.2 ความเห็นแก่ตัว แก่งแย่งชิงดีชิงเด่น คือ การขาดจิตสาธารณะก็จะนำไปสู่การแก่งแย่งชิงดีซึ่งเป็นผลจากความเห็นแก่ตัว ซึ่งทำเพื่อบรรลุเป้าหมายของตนเอง

1.2.3.3 การเบียดเบียนสมบัติขององค์กรเป็นสมบัติส่วนตัว คือ เป็นการต่อเนื่องจากการเห็นแก่ตัว ซึ่งนำไปสู่การแสวงหาสิ่งของหรือประโยชน์ให้แก่ตนเองให้ได้มากที่สุด

1.2.3.4 องค์กรไม่ก้าวหน้า ประสิทธิภาพและคุณภาพของงานลดลง คือ การไม่ทุ่มเทขององค์กร หรือไม่พร้อมที่จะเสียสละให้กับงานที่ตนเองทำ งานที่ทำก็ไม่มีประสิทธิภาพอย่างเต็มที่และในที่สุด องค์กรก็อยู่ไม่ได้

นอกจากจะมีผลกระทบต่อบุคคล ครอบครัว องค์กรดังกล่าวแล้ว ยังมีผลกระทบต่อชุมชน ทำให้เกิดปัญหาตามมา คือ

1) ชุมชนอ่อนแอ ขาดการพัฒนา เพราะต่างคนต่างอยู่ สภาพชุมชนมีสภาพเช่นไรก็ยังคงเป็นเช่นนั้น ไม่เกิดการพัฒนา และยิ่งนานไปก็มีแต่เสื่อมโทรมลง

2) อาชญากรรมในชุมชนอยู่ในระดับสูง

3) ขาดศูนย์รวมจิตใจ ขาดผู้นำที่นำไปสู่การแก้ปัญหา เพราะคนในชุมชนมองปัญหาของตัวเองเป็นเรื่องใหญ่ ขาดคนอาสาสมัครพัฒนา เพราะกลัวเสียทรัพย์ กลัวเสียเวลาหรือกลัวเป็นที่ครหาจากบุคคลอื่น

ผลกระทบระดับชาติ คือ

1) เกิดวิกฤตการณ์ภายในประเทศบ่อยครั้ง และแก้ปัญหาไม่ได้ อาทิ วิกฤตเศรษฐกิจ สังคมขาดเสถียรภาพทางการเมือง การชุมนุมขับไล่รัฐบาลหรือผู้นำประเทศ

2) ประเทศชาติอยู่ในสภาพล้าหลัง เนื่องจากขาดพลังของคนในสังคม เมื่อผู้นำประเทศนำมาตรการใดออกมาใช้ ก็จะไม่ได้ผลเพราะไม่ได้รับความร่วมมือจากประชาชน

3) ประเทศชาติไร้เกียรติ ไร้ศักดิ์ศรี ทำให้ประชาชนในประเทศอื่นมองด้วยสายตาเหยียดหยาม ดูหมิ่นดูแคลนว่าเป็นประเทศด้อยพัฒนา

ผลกระทบระดับโลก คือ

1) เกิดการสะสมอาวุธกันระหว่างประเทศ เพราะขาดความไว้วางใจซึ่งกันและกัน กลัวประเทศอื่นจะโจมตี จึงต้องมีอาวุธที่รุนแรง มีอานุภาพในการทำลายสูงไว้ในครอบครอง เพื่อข่มขู่ประเทศอื่น และเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นก็มักมีแนวโน้มในการใช้ความรุนแรงของแสนยานุภาพทางการสงครามในการตัดสินปัญหา

2) เกิดการก่อกวนแก่งแย่ง แข่งแย่งหรือครอบงำทางการค้าระหว่างประเทศ พยายามทุกวิถีทาง เพื่อให้เกิดการได้เปรียบทางการค้าทำให้ประเทศด้อยกว่าขาดโอกาสในการพัฒนาประเทศของตน

3) เกิดการรังเกียจเหยียดหยามคนต่างเชื้อชาติ ต่างเผ่าพันธุ์หรือต่างท้องถิ่น มองชนชาติอื่น เผ่าพันธุ์อื่นว่ามีความเจริญหรือมีศักดิ์ศรีด้อยกว่าเชื้อชาติและเผ่าพันธุ์ของตนเอง ดูถูกหรือเป็นปฏิปักษ์ต่อชาติอื่น

จิตสาธารณะจึงเป็นคุณธรรมหนึ่งของพลเมือง มีคุณค่าและเป็นจิตสำนึกเป็นจิตวิญญาณของสังคม บุคคล องค์กร และสังคม เมื่อเกิดจิตสาธารณะจะทำให้เกิดประชาสังคมก่อให้เกิดความเข้มแข็งของสังคม ซึ่งจะทำให้ การเมือง เศรษฐกิจ ศิลธรรมดี (ประเวศ วะสี, 2541)

1.3 สาเหตุที่ต้องปลูกฝังจิตสาธารณะ

คนไทยในอนาคตควรมีจิตสาธารณะ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า จิตสำนึกเพื่อผู้อื่นและส่วนรวม ดังนี้ (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2546)

1) สภาพการแข่งขันที่รุนแรงในสังคมโลก

สภาพการแข่งขันที่รุนแรงขึ้นทำให้ผู้คนจำนวนมากต่างมุ่งกอบโกยผลประโยชน์อย่างเห็นแก่ตัว ไม่สนใจว่าผู้อื่นจะได้รับความเดือดร้อนหรือไม่ รวมทั้งขาดความสนใจในภาพรวมของประเทศ เนื่องจากคิดว่าตนเองไม่ได้มีส่วนรับผิดชอบโดยตรงกับเรื่องนั้น ๆ แม้จะรู้ว่าจะเกิดผลเสียหายอย่างมากมาตามมาก็ตาม หากเราไม่ปลูกฝังและสร้างจิตสำนึกเพื่อส่วนรวมให้เกิดขึ้นกับคนรุ่นใหม่แล้ว ย่อมนำไปเป็นห่วงสังคมไทยในอนาคต ที่จะเต็มไปด้วยการแก่งแย่งและความเห็นแก่ตัวอย่างรุนแรง

2) กระแสโลกเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

จากภาวะการณ์เสื่อมโทรมด้านสิ่งแวดล้อม อาทิ การทำลายสิ่งแวดล้อม การเกิดภาวะเรือนกระจก การตัดไม้ทำลายป่า จนเกิดปัญหาวิกฤตทางธรรมชาติ หรือการใช้ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลือง ฯลฯ นำไปสู่กระแสการเรียกร้องอย่างเข้มข้นในเรื่องของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ไม่เพียงเท่านั้นยังถูกนำไปใช้เป็นประเด็นสำคัญในการกำหนดเป็นกติกาเงื่อนไขสากลในการดำเนินการทางเศรษฐกิจ ธุรกิจการค้า และการเมืองให้เราต้องปฏิบัติตาม

3) วิกฤตทางคุณธรรมจริยธรรม

วิกฤตการเสื่อมถอยทางคุณธรรมจริยธรรมและปัญหาสังคมต่าง ๆ ที่ทวีความรุนแรงมากขึ้น อาทิ ปัญหายาเสพติด ปัญหาอาชญากรรม การลักขโมย การคอร์รัปชัน การขาดจรรยาบรรณในวิชาชีพ ฯลฯ โดยเราไม่สามารถที่จะบอกปิดได้เลยว่าไม่เกี่ยวข้องกับเรา เนื่องจากโลกที่มีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายถึงกันอย่างแน่นแฟ้นส่งผลให้ทุกฝ่ายได้รับผลกระทบเชื่อมโยงถึงกันหมด แม้ว่าตนจะไม่ได้เป็นผู้ก่อก็ตาม และปัญหามากมายเหล่านี้กำลังรอการช่วยเหลือและแก้ไขอย่างเร่งด่วนโดยการร่วมมือจากประชาชนทุกคน ไม่ใช่รอคอยแต่เพียงการช่วยเหลือจากรัฐเท่านั้น

4) สังคมชุมชนวิถี

กระแสของการรวมกลุ่มของประชาสังคม (Civil Society) ที่ประชาชนจากกลุ่มต่าง ๆ จะเข้ามามีบทบาทในการเรียกร้องการดูแล การตรวจสอบ รวมถึงการเข้ามาพัฒนาชุมชนและสังคมส่วนรวมมากขึ้น สิ่งสำคัญคือ คนเหล่านี้จำเป็นต้องมีจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม จึงจะทำให้การรวมกลุ่มนี้เป็นไปเพื่อประโยชน์ และพัฒนาประเทศอย่างแท้จริง มิใช่เป็นการใช้ช่องทางนี้ในการแสวงหาผลประโยชน์ให้กับตนเอง

ด้วยสาเหตุนี้ จึงควรสร้างการมีจิตสาธารณะหรือจิตสำนึกเพื่อผู้อื่นและส่วนรวมให้เกิดขึ้นในสังคมไทย เพื่อให้เกิดการแสดงออกถึงการไม่ยึดเอาประโยชน์ของตนเองเป็นที่ตั้ง ไม่ใช่เพียงแต่ตนเองอยู่รอดเท่านั้น แต่เป็นผู้ที่มีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่นอยู่เสมอมีความตระหนักถึงผลประโยชน์ของส่วนรวม พร้อมกับมีความเต็มใจและยินดีที่จะเสียสละสิทธิของตนออกไปถ้าสิ่งนั้นส่งผลให้ภาพรวมออกมาดีขึ้น

1.4 องค์ประกอบของจิตสาธารณะ

ผู้วิจัยได้รวบรวมแนวคิดที่เกี่ยวกับองค์ประกอบของจิตสาธารณะไว้ ดังนี้

องค์ประกอบของจิตสาธารณะ 3 ด้าน (สมพงษ์ สิงหะพล, 2542) ได้แก่

1. จิตสำนึกเกี่ยวกับตนเอง (Self Consciousness) เป็นจิตสำนึกเพื่อพัฒนาตนเอง ทำให้ตนเองเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น จิตสำนึกด้านนี้การศึกษาไทยมุ่งเน้นปลูกฝังมานานเกิดบ้างไม่เกิดบ้างไปตามสภาพการณ์ เป็นจิตสำนึกแบบคลาสสิกที่ทุกสังคมพยายามเหมือนกันที่จะสร้างให้เกิดขึ้นให้ได้ เช่น ความขยัน ความรับผิดชอบ ความมานะอดทน เป็นต้น เป็นจิตสำนึกที่ถูกปลูกฝังและมีมานานตามสภาพสังคมไทย

2. จิตสำนึกเกี่ยวกับผู้อื่น (Others Oriented Consciousness) เป็นจิตสำนึกของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลของคนในกลุ่มชนหนึ่ง สังคมหนึ่ง เช่น ความเห็นอกเห็นใจ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความสามัคคี เป็นต้น

3. จิตสำนึกเกี่ยวกับสังคม หรือจิตสำนึกสาธารณะ (Social of Public Consciousness) เป็นจิตสำนึกที่ตระหนักถึงความสำคัญในการอยู่ร่วมกัน หรือคำนึงถึงผู้อื่นที่ร่วมความสัมพันธ์เป็นกลุ่มเดียวกันเป็นจิตสำนึกที่คนไทยยังไม่ค่อยมี และขาดกันอยู่มากเพราะพื้นฐานความเป็นมาของสังคมไทย สมควรที่จะรีบพัฒนาขึ้นโดยเร็ว เช่น จิตสำนึกด้านเศรษฐกิจ จิตสำนึกด้านการเมือง จิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม จิตสำนึกด้านสุขภาพ เป็นต้น

เจษฎา หนูรุ่ง (2551) จัดองค์ประกอบของจิตสาธารณะแบ่งเป็น 3 ด้าน ได้แก่

1) การใช้ ได้แก่ ลักษณะพฤติกรรมของนักเรียนในการใช้ของส่วนรวมการรักษา ทรัพย์สิน การดูแลรักษาความสะอาด การไม่ทำลายทรัพย์สินที่เป็นสาธารณสมบัติในโรงเรียน ทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน ให้เกิดความชำรุดเสียหาย

2) การถือเป็นที่ ได้แก่ พฤติกรรมที่แสดงออกถึงการมุ่งปฏิบัติเพื่อส่วนรวม ในการดูแลรักษาของส่วนรวมในโรงเรียน ทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียนในวิสัยที่ตนสามารถทำได้

3) การเคารพสิทธิ ได้แก่ พฤติกรรมที่แสดงออกถึงการเคารพสิทธิในการใช้ของส่วนรวม

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
ห้องสมุดงานวิจัย
วันที่ 12 ส.ค. 2556
เลขทะเบียน 208887
เลขเรียกหนังสือ

ที่ไขประโยชน์ร่วมกันของกลุ่ม การไม่ยึดครองของสวนรวมมาเป็นของตน ตลอดจนไม่ปกปิดโอกาสของบุคคลอื่นที่จะใช้ของสวนรวมนั้น

หฤทัย อาจปฐ (2544) ได้ศึกษาองค์ประกอบของการมีจิตสำนึกสาธารณะของนักศึกษาพยาบาลปี 1-4 ในสถาบันการศึกษาพยาบาลในเขตกรุงเทพมหานคร ซึ่งแบ่งองค์ประกอบของการมีจิตสาธารณะออกเป็น 6 ด้าน คือ

1) ด้านความตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน บุคคลเกิดการรับรู้ว่าสภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ว่าอยู่ในภาวะไม่ปกติ ซึ่งมีผลกระทบต่อตนเอง ครอบครัว ประเทศชาติ เป็นภาวะที่จำเป็นต้องแก้ปัญหาคือให้อยู่ภาวะปกติสุข

2) ด้านการวิเคราะห์ วิพากษ์ วิจาร์ณ ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม ได้แก่ สภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ทำให้อยู่ในภาวะไม่ปกติ รวมถึงผลกระทบของปัญหาในด้านต่าง ๆ ว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร และร่วมกับการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับบุคคลอื่น ถึงสภาพปัญหา แนวทางป้องกันและการแก้ไข

3) ด้านความรัก ความเอื้ออาทร และความสามัคคี ได้แก่ การรวมกลุ่มของบุคคลในสังคม มีความหลากหลายจึงจำเป็นต้องสร้างขึ้นบนฐานแห่งความรัก ความเมตตา ความเอื้ออาทร และสามัคคี

4) ด้านการรับรู้ และความสามารถในการผลักดัน เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม ได้แก่ ปัญหาเศรษฐกิจ การเมือง มั่นใจในความสามารถของตนในการที่จะช่วยเหลือ แก้ไขปัญหา เศรษฐกิจ สังคม การเมือง กระตือรือร้น ต้องการหาวิธี แนวทางและทรัพยากรในการแก้ปัญหา

5) ด้านการปฏิบัติในการแก้ไขปัญหาสังคม ได้แก่ การลงมือปฏิบัติ หรือร่วมมือในการแก้ไขปัญหา สังคม เศรษฐกิจ การเมือง เข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ โดยการริเริ่มของตนเอง หรือเข้าร่วมในกลุ่มต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือสังคม โดยการให้ทุนทรัพย์ ที่กระทำแล้วมีผลทำให้เกิดการผลักดัน และการเคลื่อนไหวในการพัฒนาสังคมตามความรู้ ความสามารถ

6) ด้านการมีเครือข่ายในการทำกิจกรรมทางสังคม ได้แก่ การประสานเพื่อดำเนินการตามแนวทางในการช่วยเหลือสังคม โดยการจัดตั้งกลุ่ม ชมรม ช่วยเหลือสังคม และร่วมมือกับองค์กรของรัฐบาลและเอกชน ในการกระทำเพื่อช่วยเหลือสังคม

จากการศึกษาองค์ประกอบของจิตสาธารณะ 6 ด้าน ดังกล่าวนี้พบว่า ร้อยละของค่าเฉลี่ยคะแนนการมีจิตสำนึกสาธารณะด้านความรัก ความเอื้ออาทร และความสามัคคีสูงสุด (88.25) รองลงมาคือ ด้านความตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม (85.20) ด้านการรับรู้ความสามารถของตนเองในการแก้ไขปัญหา (79.48) ด้านการปฏิบัติในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม (74.32) และด้านการวิเคราะห์ วิพากษ์ วิจาร์ณสังคม (70.53) ตามลำดับ

จากการทบทวนวรรณกรรมดังกล่าว ผู้วิจัยได้กำหนดองค์ประกอบของจิตสาธารณะในการวิจัยครั้งนี้แบ่งออกเป็น 2 ด้าน ดังนี้

1. จิตสาธารณะทางด้านความคิด คือ

1.1 การตระหนักรู้ถึงปัญหา ได้แก่ การแสดงวิสัยทัศน์ การวิเคราะห์ วิพากษ์ วิจารณ์ และรับรู้ความสามารถของตนในการผลักดัน เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม

1.2 ความรู้สึกที่ดีต่อผู้อื่น ได้แก่ การมีความรัก ความเมตตา ความเอื้ออาทร และสามัคคี เคารพความแตกต่างระหว่างบุคคล เข้าใจความรู้สึกของผู้อื่น ไม่ปิดกั้นโอกาสของบุคคลอื่น

2. จิตสาธารณะทางด้านพฤติกรรม คือ

2.1 ความรับผิดชอบต่อสังคม ได้แก่ มีการทุ่มเทและอุทิศตน มุ่งปฏิบัติเพื่อส่วนรวม และทำประโยชน์ต่อส่วนรวม โดยไม่เอาผลประโยชน์ของตนเป็นที่ตั้ง

2.2 ด้านการลงมือปฏิบัติในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมเพื่อส่วนรวม การเข้าเครือข่ายในการทำกิจกรรมทางสังคม

1.5 คุณลักษณะทั่วไปของบุคคลที่มีจิตสาธารณะ

บุคคลที่มีจิตสำนึกสาธารณะว่าต้องมี คุณลักษณะ ดังนี้ (ยูทธนา วรณปิติกุล, 2542)

1. การทุ่มเทและอุทิศตน มีความรับผิดชอบต่อสังคม บุคคลไม่เพียงแต่ปฏิบัติตามสิทธิเท่านั้น แต่ต้องปฏิบัติเพื่อช่วยเหลือให้บริการแก่บุคคลอื่น เพื่อพัฒนาสังคมด้วย อาทิ ถ้าต้องการให้ผู้แทนราษฎรมีความรับผิดชอบต่อความต้องการและประโยชน์ของประชาชน ประชาชนก็ต้องให้ความใส่ใจและติดตาม ไม่เพียงทำการหย่อนบัตรเลือกตั้งเท่านั้น ต้องเสียสละเวลาให้ในการเข้าไปมีส่วนร่วมกับการเมืองระดับท้องถิ่นและในสถาบันต่างๆ

2. เคารพความแตกต่างระหว่างบุคคล จากกระแสปัจเจกชนนิยม ส่งผลให้คนในสังคมมีลักษณะปิดกั้นตนเอง ไม่ไว้วางใจผู้อื่น เลือกลงเฉพาะกลุ่มที่มีความเหมือนกัน ไม่สนใจการเมือง ทำให้ไม่สามารถปฏิบัติภารกิจของสังคมเพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวมเกิดข้อขัดแย้ง การยุติข้อขัดแย้งโดยการฟังเสียงข้างมาก ไม่นำไปสู่ประโยชน์ของส่วนรวม ดังนั้น ผู้มีจิตสำนึกสาธารณะต้องเป็นพลเมืองในฐานะที่เป็นเอกลักษณ์ทางการเมืองสมัยใหม่ มีความอดทน ตระหนักว่าการมีส่วนร่วมไม่ทำให้ได้อย่างที่ต้องการเสมอไป ต้องเคารพและยอมรับความแตกต่างที่หลากหลาย และหาวิธีอยู่ร่วมกับความขัดแย้ง โดยการแสวงหาทางออกร่วมกัน การจำแนกประเด็นปัญหา การใช้เหตุผลในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การตัดสินใจ ต้องมีการพูดแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกันให้มากที่สุด เพื่อหาข้อยุติ สร้างการเข้าร่วมรับรู้ ตัดสินใจ และผนึกกำลัง เพื่อให้เกิดการยอมรับจากทุกฝ่าย

3. คำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวม คนในสังคมต้องคำนึงถึงการเมืองในฐานะกิจการ เพื่อส่วนรวมและเพื่อคุณธรรมมากขึ้น

4. การลงมือกระทำ การวิพากษ์วิจารณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นเพียงอย่างเดียวไม่สามารถ ทำให้สถานการณ์ดีขึ้นต้องลงมือทำ โดยเริ่มจากครอบครัวในการวางพื้นฐานให้การอบรมด้าน จริยธรรมของพลเมือง สถาบันการศึกษาไม่เพียงเป็นสถานที่ฝึกทักษะและให้ความรู้ ต้องรับช่วงต่อ ในการสร้างค่านิยมที่เหมาะสมต่อจากครอบครัวรวมทั้งเครือข่ายสังคมที่เกิดขึ้นระหว่างเพื่อนบ้าน ที่ทำงาน สโมสร สมาคมต่างๆ เชื่อมโยงบุคคลที่สนใจเรื่องของคนเข้าเป็นกลุ่มที่ใส่ใจผู้อื่น ช่วย ดำรงรักษาประชาคม สังคม และกฎจริยธรรม รวมทั้งสถาบันที่มีอิทธิพลสูงต่อสังคมคือ สถาบัน ศาสนาและสื่อมวลชนนับว่ามีบทบาทสำคัญในการร่วมสร้างให้สังคมเข้มแข็ง

การมีจิตสาธารณะ หรือใช้คำว่า จิตสำนึกเพื่อส่วนรวม ว่าเป็นคุณลักษณะที่สำคัญและมีความหมายอย่างยิ่งในสังคม ทำให้เกิดประชาสังคม คือเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ซึ่งหมายถึง ชุมชนแห่งสำนึก (Consciousness community) ที่สมาชิกของชุมชนต่างเป็นส่วนหนึ่งของระบบ โดยรวมที่มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น (อนุชาติ พวงสำลี และวีรบุรณ วิจารณ์วิสาทรกุล, 2540) ซึ่งมีดังนี้

1. มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน คนในชุมชนต้องมองอนาคตร่วมกัน เรียนรู้และทำความเข้าใจ ร่วมกันโดยอาศัยการคิด วิเคราะห์ สังเคราะห์ให้เห็นถึงสถานการณ์ แนวโน้ม ความเปลี่ยนแปลง พร้อมควบคู่ไปกับการปฏิบัติ

2. ประชาชนสำนึกถึงพลังของตนเองว่าจะสามารถร่วมแก้ไขเปลี่ยนแปลงสังคมได้ คือ การทำให้เกิดกลุ่มที่ให้ความสนใจต่อสาธารณะจำนวนมาก ทำให้เกิดความเข้มแข็งเป็นพลังทาง สังคมไม่รอคอยให้ผู้อื่นแก้ปัญหาให้กับตนเอง ซึ่งการที่บุคคลจะสำนึกถึงพลังของตน ต้องให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของสังคม (civic education)

3. ความรัก เอื้ออาทร สามัคคี การรวมกลุ่มของบุคคลในสังคมมีความหลากหลายจึง จำเป็นต้องสร้างขึ้นบนฐานแห่งความรัก ความเมตตา ความเอื้ออาทรและสามัคคี ความแตกต่าง ระหว่างบุคคลย่อมเกิดขึ้นได้ ซึ่งความแตกต่างนี้เป็นสิ่งดีและไม่จำเป็นต้องนำไปสู่ความแตกแยก เสมอไป ดังนั้นเงื่อนไขแห่งความรักสามัคคีกันจะเป็นส่วนเชื่อมโยงให้เกิดความร่วมมืออย่างมีพลัง

4. การเรียนรู้ที่มีการปฏิบัติร่วมกัน (interactive learning through action) สำนึก สาธารณะนั้นเป็นนามธรรมที่ไม่สามารถบังคับให้เกิดได้ ดังนั้นต้องสร้างเงื่อนไขหรือกิจกรรม ร่วมกันที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ตลอดจนการพัฒนาให้เกิดความต่อเนื่อง

5. การมีเครือข่ายและการติดต่อสื่อสาร การแลกเปลี่ยน เรียนรู้ สื่อสาร และเครือข่าย เป็นส่วนที่ทำให้เกิดกระบวนการการเรียนรู้ ซึ่งเป็นทางนำไปเกิดจิตสาธารณะ

นอกจากนี้ Michaelis (1963 อ้างถึงใน สุนทรื จูวงศ์สุข, 2548) เสนอแนวคิดว่าการเป็นพลเมืองดีของรัฐ การเป็นผู้มีจิตสาธารณะ สามารถวัดและประเมินผลการเรียนรู้ของนักเรียนได้โดยผ่านทางพฤติกรรมประชาธิปไตย (Democracy Behavior) ซึ่งประกอบด้วย

1. ความรับผิดชอบ (Responsibilities) บุคคลสามารถแสดงถึงความรับผิดชอบได้ โดยผ่านทางการใช้สิทธิ การตัดสินใจ และการวางแผนเพื่อปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ

2. การตระหนักถึงผู้อื่น (Concern for Others) การตระหนักถึงผู้อื่นแสดงผ่านการเคารพซึ่งกันและกัน ความสุภาพอ่อนโยน การรู้จักผ่อนปรน ความตั้งใจที่จะช่วยเหลือผู้อื่น ความไวต่อความต้องการ ปัญหา และความสนใจของผู้อื่นทั้งในครอบครัว โรงเรียน และสังคม

3. การมีจิตใจที่เปิดกว้าง (Open Mindness) การมีจิตใจที่เปิดกว้างแสดงผ่านการพิจารณาข้อเท็จจริงและเหตุผลจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ การพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของประเด็นและปัญหา การแสวงหาหนทางที่ดีกว่าในการกระทำสิ่งต่างๆ การใช้เหตุผลในการเปลี่ยนแปลง การกระทำของตนและสนับสนุนแนวคิดของผู้อื่น โดยพิจารณาจากความถูกต้องของหลักฐานและเหตุผล

4. การมีความคิดสร้างสรรค์ (Creativeness) การค้นพบแนวทางใหม่ในการกระทำสิ่งต่างๆ มีมุมมองที่สร้างสรรค์ทั้งต่อแนวคิดใหม่และแนวคิดเก่า ตลอดจนการใช้สิ่งต่างๆ ให้เกิดประโยชน์ การวางแผน การปรับปรุงการปฏิบัติทั้งของตนเองและกลุ่ม

5. ความร่วมมือ (Cooperativeness) พฤติกรรมที่แสดงออกถึงการรวบรวมความคิดเห็น การวางแผน การรวบรวมแนวคิด นักเรียนสามารถพัฒนาพฤติกรรมข้างต้นได้จะสามารถปฏิบัติงานได้สำเร็จและประเมินผลการทำงานของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.6 ทฤษฎีพัฒนาการรู้คิดทางสังคมกับการพัฒนาจิตสาธารณะ

แนวคิดทฤษฎีพัฒนาการรู้คิดทางสังคมของเซลแมน (1980) ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาจิตสาธารณะในเด็กวัยรุ่น ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องและตรงกับกลุ่มอย่างที่ว่าผู้วิจัยเลือกในการวิจัย ดังนี้

เซลแมน (Selman, 1980 อ้างถึงใน เจษฎา หนูรุ่น, 2551) ได้ใช้เวลานับ 10 ปี ในการศึกษา ค้นคว้าเกี่ยวกับลักษณะการรู้คิดทางสังคม (Social Cognition) ซึ่งเป็นพื้นฐานของพัฒนาการทางสังคมและพฤติกรรมของมนุษย์ เขาพบว่าความสามารถในการรู้คิดทางสังคมจะเริ่มปรากฏให้เห็นในเด็กตั้งแต่วัยก่อนเข้าเรียน และจะมีความชัดเจนขึ้นและพัฒนาไปอย่างรวดเร็วตลอดด้วยเด็กวัยก่อนวัยรุ่น และวัยรุ่น เป้าหมายหลักประการหนึ่งของเซลแมนคือการศึกษาค้นคว้า เพื่อสร้างรูปแบบพัฒนาการการรู้คิดทางสังคมในแนวที่เซลแมนเรียกว่า การหยังลึกลงทางสังคม (Social Perspective Taking) เพื่อให้เข้าใจ ความหมายของความสัมพันธ์ จากแง่มุมหรือทัศนคติของเด็กซึ่งอยู่ในวัยที่มีความสามารถด้านการรู้คิดทางสังคมกำลังพัฒนาไปอย่างต่อเนื่อง

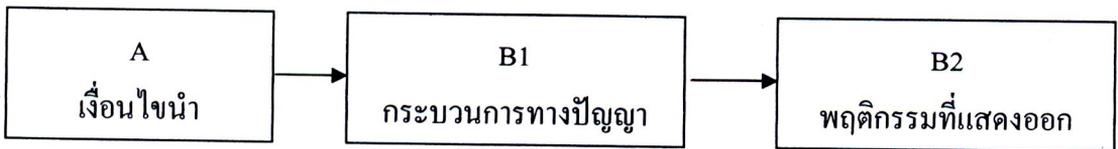
แนวความคิดและรูปแบบพัฒนาการการหยั่งลึกทางสังคมของเซลแมนได้รับอิทธิพล จากแนวคิดของมีด และเพียเจท์ (Mead, 1934; Piaget 1932, อ้างถึงใน เจษฎา หนูรุ่งน, 2551) กล่าวคือ การหยั่งลึกทางสังคมได้รับการพัฒนาจากการสวมบทบาท (Role - taking concept) ซึ่งมีด ได้บัญญัติขึ้นใช้เป็นครั้งแรกโดยตั้งข้อสันนิษฐานว่า ความสามารถในการประสานบทบาทหลายบทบาทเข้าด้วยกัน เป็นแหล่งของความรู้สึกเกี่ยวกับ “ตน ” (Self) และถือเป็นแก่นของความ ปรารถนาหรือทางสังคมของมนุษย์ ความสามารถในการนำตนเข้าไปสวมในตำแหน่งของบุคคลอื่น และคิดพิจารณาการกระทำของตนจากตำแหน่งที่เป็นทางเลือก นั่นคือปฏิบัติ (Operation) ที่เป็น เอกลักษณะของมนุษย์เรา และการกระทำเช่นนี้จะก่อให้เกิดการตระหนักถึงการมีตัวตน (Existence of self) ถ้าปราศจากการกระทำระหว่างกันทางสังคมในลักษณะที่มีมีดกล่าวถึงความ เป็นตนในเชิงจิตใจ (Psychological Self) จะไม่เกิดในบุคคล มีดเชื่อว่าตนและความเข้าใจทางสังคมของบุคคลพัฒนาขึ้น เป็นขั้นตอนตามวัย มีดเรียกพัฒนาการในขั้นแรกว่า ขั้นการเล่นบทบาทสมมุติ (play stage) เด็ก ในช่วงอายุระหว่าง 2-6 ปี จะรู้จักแสดงบทบาทสมมุติ (Role Play) คือแสดงบทบาทการกระทำของ บุคคลที่ตนคุ้นเคย เช่น บทบาทสมมุติของคนในครอบครัวใน ระยะเวลาๆ ขึ้นที่ตามมาหลังขั้นการเล่น บทบาทสมมุติคือ ขั้นการเล่นเกม (Game Stage) เด็กในช่วง อายุระหว่าง 6-12 ปี จะใช้เวลาอยู่กับเพื่อนนอกบ้านมากขึ้น เด็กเริ่มรู้จักที่จะสร้างความประทับใจ ให้แก่คนทั่วไปด้วยการพยายามทำตาม ความคาดหวังของผู้อื่น ในตอนปลายของพัฒนาการขั้นนี้ เด็กจะรู้จักการเล่นเกมที่มิระเบียบ กฎเกณฑ์ในการเล่นที่ซับซ้อนมีลักษณะคล้ายการเล่นเกมของ ชีวิต (Play the Game of Life) ตัวอย่างเช่น ในขณะที่มีบทบาทเป็นผู้ขว้างลูกเบสบอล นอกจาก ทราบความตั้งใจของตนเองแล้ว เด็กจะต้องคิดคาดการณ์ล่วงหน้าถึงความตั้งใจของผู้เล่นรวมทีม คนอื่นๆ เช่น ผู้วิ่งในตำแหน่งต่างๆ และผู้รับลูกบอล เป็นต้น และยังคงคาดคะเนความตั้งใจของ ผู้เล่นฝ่ายตรงข้าม เช่น ผู้ทำหน้าที่ตีลูก และผู้วิ่งฝ่ายตรงข้าม พัฒนาการในขั้นการเล่นบทบาทสมมุติ และขั้นการเล่นเกมเป็นทั้งผลผลิตและสภาวะการณ์ที่เอื้อต่อการพัฒนาความสามารถในการประสาน ทักษะหลายทักษะเข้าด้วยกัน (the Ability to Coordinate Perspectives) บุคคลจะมีอายุย่างเข้าสู่ วัยรุ่นเมื่อพัฒนาผ่านขั้นการเล่น บทบาทสมมุติและขั้นการเล่นเกม ไปแล้ว มีดเรียกพัฒนาการใน ขั้นต่อไปว่า ขั้นการเข้าใจทักษะของคนทั่วไป (Stage of “Perspectives of Generalized other”) ในขั้นนี้เด็กจะเกิดมโนทัศน์ที่เป็นระบบในระดับชุมชน และจะเข้าใจทักษะของคนทั่วไปใน ลักษณะที่เป็นนามธรรมบรรทัดฐานหรือทักษะของ สังคม ดังนั้นบุคคลที่มีการรู้คิดพัฒนาถึงขั้นนี้ จะต้องมิมโนทัศน์เกี่ยวกับข้อตกลงที่สอดคล้องกันในสังคมหรือที่เรียกว่า “บรรทัดฐานของสังคม”

1.7 วิธีการพัฒนาจิตสาธารณะด้วยการปรับพฤติกรรมทางปัญญา

คาซดิน (สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต, 2543 อ้างถึงใน Kazdin, 1978) ได้ให้ความหมายของการปรับพฤติกรรมทางปัญญาว่าเป็นกระบวนการเปลี่ยนพฤติกรรมภายนอกโดยการเปลี่ยนความคิด การตีความ การตั้งข้อสันนิษฐาน หรือกลวิธีในการสนองตอบหรืออีกนัยหนึ่ง คือ การเปลี่ยนตัวแปรทางปัญญาเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนพฤติกรรม โดยที่นักปรับพฤติกรรมทางปัญญามีความเชื่อ ดังต่อไปนี้

1. กิจกรรมทางปัญญานั้นมีผลต่อพฤติกรรม
2. กิจกรรมทางปัญญาสามารถจัดให้มีขึ้นได้และเปลี่ยนแปลงได้
3. พฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไป อาจจะเป็นผลเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางปัญญา

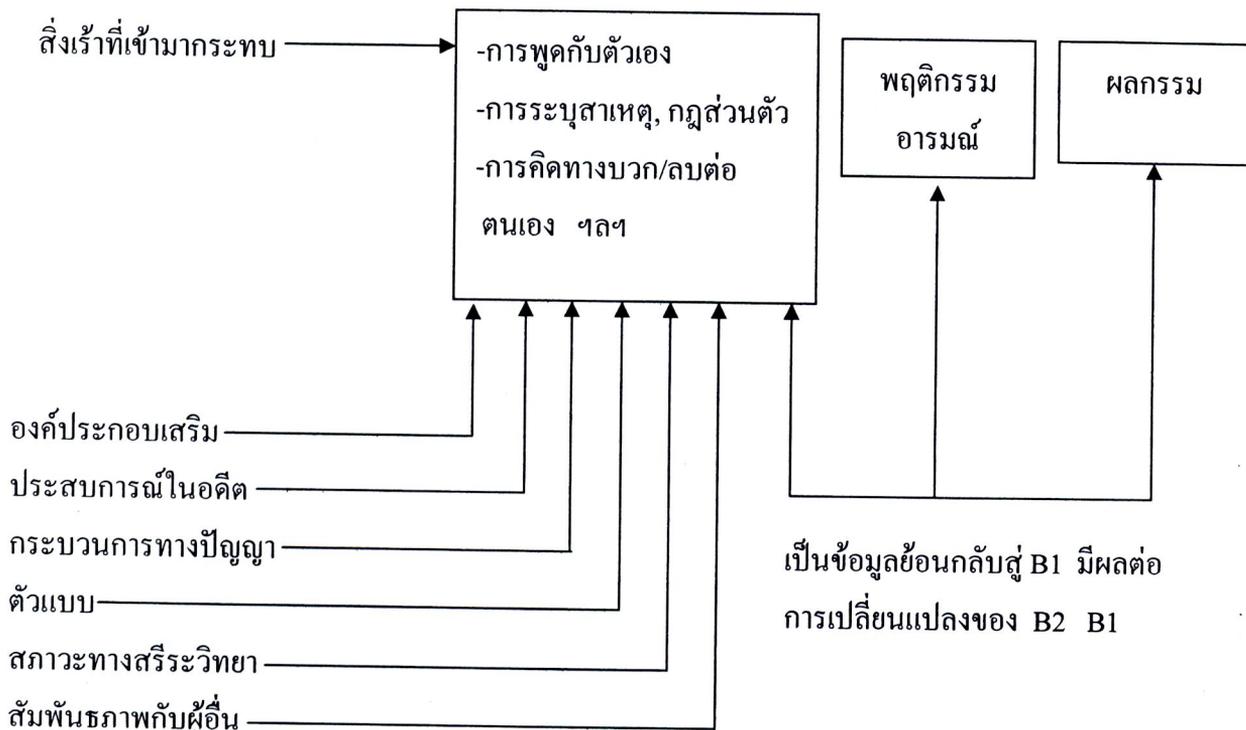
ดังนั้นจุดมุ่งหมายของนักปรับพฤติกรรมทางปัญญาก็จะมุ่งที่การเปลี่ยนแปลงทางปัญญาเพื่อที่ว่าพฤติกรรมภายนอกจะให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (Mahoney, 1974) สามารถเขียนเป็นแผนภาพที่ 1 ได้ดังนี้

แผนภาพที่ 1 กระบวนการปรับพฤติกรรมทางปัญญา

จากแผนภาพที่ 1 อธิบายได้ว่า ตัวแปรภายในบุคคลมีผลต่อพฤติกรรมที่บุคคลแสดงออก ดังนั้นพฤติกรรมภายในหรือกระบวนการทางปัญญากับพฤติกรรมภายนอกมีปฏิสัมพันธ์กัน กาลิช (Kalish, 1981) เรียกความสัมพันธ์นี้ว่าเป็นความสัมพันธ์ในลักษณะปฏิสัมพันธ์ (Interaction) กล่าวคือ บุคคลแสดงพฤติกรรมภายนอก จากกระบวนการทางปัญญาทางปัญญาและในขณะเดียวกัน พฤติกรรมภายนอกก็มีอิทธิพลต่อกระบวนการทางปัญญาด้วย โดยความเชื่อนี้รวมเอาภาวะทางจิตใจ (Psychological Events) ไว้กับกระบวนการทางปัญญาและรวมภาวะทางสรีระวิทยา (Physiological) ไว้กับพฤติกรรมภายนอก ดังแสดงในแผนภาพที่ 2

B1 กระบวนการทางปัญญา

แผนภาพที่ 2 แสดงความสัมพันธ์ในลักษณะ Interaction ของกระบวนการทางปัญญา

จากแผนภาพที่ 2 สิ่งเร้าที่มากกระทบและกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมภายนอก (B2) โดยมีตัวแปรสำคัญที่มีอิทธิพลหรือเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมอยู่ 3 พวก คือ

1. กระบวนการทางปัญญา (B1) บุคคลพูดกับตนเอง รับรู้หรือตีความ (ความคิด ความรู้สึก เจตคติ) สิ่งเร้าที่มากกระทบพฤติกรรมอย่างไร
2. องค์ประกอบเสริมที่เกิดขึ้นควบคู่กับสิ่งเร้าที่มากกระทบ เช่น ประสบการณ์ในอดีต ตัวแบบ สภาวะทางสรีระวิทยา สัมพันธภาพกับผู้อื่น สิ่งเหล่านี้มีอิทธิพลต่อกระบวนการทางปัญญา และบุคคลเก็บจำไว้
3. ข้อมูลย้อนกลับจากผลกรรมของพฤติกรรมที่เกิดขึ้น (B2)

จากแนวคิดนี้เป็นการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทางปัญญา ซึ่งผู้วิจัยเลือกการฝึกการคิดแบบโยนิโสมนสิการเพื่อพัฒนาจิตสาธารณะ เป็นการปรับพฤติกรรมภายในของเด็ก โดยมีการตั้งคำถามและมีการระบุเหตุ (attribution) เป็นต้น ดังนั้น ความสัมพันธ์ในลักษณะ Interaction ของกระบวนการทางปัญญา ถ้าสามารถทำให้กระบวนการทางปัญญาเปลี่ยนแล้ว ก็จะส่งผลต่อพฤติกรรมภายนอกในที่สุด

2. แนวคิดเกี่ยวกับการคิดแบบโยนิโสมนสิการ

2.1 ความหมายของการคิดแบบโยนิโสมนสิการ

คำว่า โยนิโสมนสิการ ประกอบด้วย โยนิโส กับ มนสิการ มาจาก โยนิ ซึ่งแปลว่า ต้นกำเนิดแห่งเกิดปัญญา อุบาย วิธีทาง ส่วนมนสิการ แปลว่า การทำในใจ การคิดคำนึง นึกถึง ใส่ใจพิจารณา เมื่อรวมเป็นโยนิโสมนสิการ จึงหมายถึง การทำในใจโดยแยกกาย การคิดถึงสาเหตุ ต้นเค้าของสิ่งที่เกิด ด้วยการสืบสาวเหตุปัจจัย ตามกระบวนการทางปัญญาภายใน เรียกว่า จิตมนปัญญา (พระธรรมปิฎก, 2547) ได้แก่ การพิจารณาเพื่อเข้าถึงความจริงโดยสืบค้นหาเหตุผล ไปตามลำดับจนถึงต้นเหตุ แยกแยะองค์ประกอบจนมองเห็นตัวสภาวะและความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย หรือไตร่ตรองให้รู้จักสิ่งที่คิดที่ชั่ว ยังกุศลธรรมให้เกิดขึ้นโดยอุบายที่ชอบ ซึ่งจะมีให้เกิด อวิชาและต้นเหตุ ความรู้จักคิด กิจกฏวิธี (พระเทพเวที, 2533)

สุนน อมรวิวัฒน์ (2542) กล่าวว่า โยนิโสมนสิการ คือ การทำในใจโดยแยกกายการใช้ความคิด กิจกฏวิธี ความรู้จักคิด คิดเป็น หรือคิดอย่างมีระเบียบ หมายถึงการรู้จักมองรู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลาย โดยมองตามสิ่งนั้น ๆ มันเป็นของมัน

ทิสนา แคมมณี และคณะ (2544) กล่าวว่า โยนิโสมนสิการ คือ การคิดเป็น เป็นความสามารถที่บุคคลรู้จักมอง รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามสภาวะโดยวิธีคิดหาเหตุปัจจัยแยกแยะเรื่องออกให้เห็นตามสภาวะที่เป็นจริง โดยไม่เอาความรู้สึกส่วนตัวเข้าไปตัดสินหรือครอบคลุมนุคคลนั้นจะสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสมด้วยวิธีการแห่งปัญญา

สรุปได้ว่า การคิดแบบโยนิโสมนสิการ หมายถึง การแสดงความคิดที่มีเหตุและผล มีการใช้ความคิดเพื่อเชื่อมโยงระหว่างผลไปหาเหตุหรือเหตุไปหาผล จนทำให้เกิดการรู้จักเกิดปัญญา และเข้าใจในความเป็นจริงของชีวิต ไม่ใช่ความรู้สึกตัดสินใจ

2.2 ลักษณะของการคิดแบบโยนิโสมนสิการ

ลักษณะของการคิดแบบโยนิโสมนสิการประกอบด้วยลักษณะของการคิด 4 ประการ คือ (สุมน อมรวิวัฒน์, 2542)

1) อุบายมนสิการ คือ ลักษณะการคิดแบบวิเคราะห์กระบวนการ หรือความเป็นไปของสิ่งต่าง ๆ เป็นความคิดที่ช่วยให้เข้าถึงรากเหง้าหรือแก่นแท้ของความคิดจริง ๆ นั้น

2) ปถมนสิการ คือ ลักษณะการคิดเป็นทาง หรือคิดถูกทาง มีลำดับขั้นตอนเป็นเหตุเป็นผลเป็นระเบียบ ไม่วกวน หรืออึกนัยหนึ่ง ปถมนสิการ หมายถึง การคิดได้หลายทางหรือหลายแง่มุม ลักษณะการคิดแบบปถมนสิการ เป็นความคิดซึ่งหมั่นก่ปราชญ์ใช้กันทั่วโลกแต่อาจไม่ครบถ้วนทุกข้อ ผลของความคิดจึงดีแต่ยังไม่สมบูรณ์

3) การณมนสิการ คือ ลักษณะการคิดสืบสาวหาเหตุผล จนเห็นความสัมพันธ์ของเหตุและผลโดยสมบูรณ์ หรือเมื่อเห็นปัญหาและเหตุของปัญหาก็จินตนาการสืบไปว่าจะทำให้เกิดอะไรขึ้นบ้าง

4) อุปาทกมนสิการ คือ ลักษณะการคิดมุ่งกุศล หรือคิดเฉพาะสิ่งที่ดีมุ่งแต่ความดีตัดขาดจากสิ่งชั่วร้ายหรือไร้สาระ มุ่งทำให้สิ่งที่จะไม่ก่อทุกข์แก่ตนและผู้อื่น มุ่งทำสิ่งที่ทำให้ตนและผู้อื่นมีความสุขที่แท้จริง ผลของความคิดก่อให้เกิดปัญหาจึงเป็นความคิดที่ดีและสมบูรณ์

ลักษณะการคิดทั้ง 4 ประการ มีความสัมพันธ์กัน เป็นการคิดที่ทำให้เกิดปัญญาเห็นลักษณะและความเป็นไปของสิ่งต่าง ๆ อย่างละเอียดถูกต้อง เมื่อปัญญาเกิดขึ้นแล้วก็สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างถูกต้องเหมาะสม การฝึกความคิดเช่นนี้เป็นประจำ นอกจากจะทำให้เกิดปัญญาในการแก้ไขปัญหาได้อย่างถูกต้องเหมาะสมแล้ว ยังทำให้ปัญญาของผู้นั้นเจริญงอกงามขึ้น ตามความหมั่นเพียรฝึกฝนของบุคคลนั้น

2.3 วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ

วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ มี 10 วิธี ดังนี้(พระธรรมปิฎก, 2542)

1) วิธีคิดแบบสืบสาวหาเหตุผล คือ เมื่อเห็นผลหรือเห็นปัญหาก็จินตนาการสืบหาเหตุ ได้เหตุแล้วก็สืบหาเหตุก่อนหน้านั้น จนเห็นความสัมพันธ์ของเหตุและผลโดยสมบูรณ์ หรือเมื่อเห็นปัญหาและเหตุของปัญหาก็จินตนาการสืบไปว่าจะทำให้เกิดประโยชน์ขึ้นบ้าง

2) วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ คือ มุ่งพิจารณาเรื่องต่าง ๆ ให้ตรงตามสภาพเป็นจริง จึงต้องรู้รายละเอียดว่า เรื่องนั้น ๆ มีองค์ประกอบย่อยอะไรบ้าง ประกอบกันขึ้นอย่างไร เช่น แยกแยะร่างกายออกเป็นระบบต่าง ๆ ว่ามีระบบหายใจ ระบบการไหลเวียนของโลหิต ระบบเนื้อเยื่อ เป็นต้น จนทำให้เราเข้าใจร่างกายมนุษย์ตามสภาพที่เป็นจริง

- 3) วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์หรือไตรลักษณ์ คือ การคิดแบบวิเคราะห์กระบวนการหรือความเป็นไปของชีวิต เช่น การวิเคราะห์ลักษณะของสิ่งต่าง ๆ ว่าเป็นไปตามกฎไตรลักษณ์ ได้แก่ ทุกข์ ความไม่อาจคงสภาพอยู่อย่างเดิมได้ อนิจจัง ความเปลี่ยนแปลง ความไม่คงที่ อนัตตา ความไม่เป็นตัวตน ไม่ใช่ตัวตน
- 4) วิธีคิดแบบอริยสังค/คิดแบบแก้ปัญหาคือ การคิดแบบสืบสาวจากผลไปหาเหตุแล้วหาวิธีการแก้ไขที่เหตุ เป็นการคิดที่มีหลักการสำคัญโดยเริ่มต้นจากปัญหา ทำความเข้าใจกับปัญหาให้ชัดเจน แล้วสืบค้นหาสาเหตุเพื่อเตรียมแก้ไข ในเวลาเดียวกันก็กำหนดเป้าหมายให้แน่ชัด พร้อมกันนั้นจึงคิดวิธีปฏิบัติที่จะกำจัดสาเหตุของปัญหาและดำเนินการแก้ไขปัญหตามแนวทางที่วางไว้ วิธีคิดแบบอริยสังคประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธและมรรค เป็นวิธีคิดที่ใช้แก้ปัญหาซึ่งตรงตามกระบวนการแก้ปัญหตามหลักวิทยาศาสตร์
- 5) วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ คือ การคิดตามหลักการและความมุ่งหมายเป็นการคิดแบบหาความสัมพันธ์ระหว่างหลักการกับความมุ่งหมาย วิธีใช้ เมื่อวิเคราะห์จนรู้สภาพจริงของปัญหาหรือธรรมชาติของสิ่งต่าง ๆ แล้วก็พิจารณาว่า เรามีจุดมุ่งหมายอย่างไร หลักการใดจะให้สัมฤทธิ์ผลตามจุดมุ่งหมายนั้น วิธีคิดเช่นนี้นำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้องที่เรียกว่า ธรรมานุธรรมปฏิบัติ
- 6) วิธีคิดแบบเห็นคุณค่าและทางออก คือ การคิดที่มองตามความเป็นจริง เน้นการยอมรับความจริงตามที่สิ่งนั้น ๆ เป็นอยู่ทุกแง่มุม เพื่อให้รู้คุณค่า ข้อดีข้อเสียทุกด้านแล้วจึงคิดหาทางออกของปัญหาว่ามีอยู่จริงหรือเป็นไปได้อย่างไร เลือทางออกที่ดีที่สุดของปัญหาในกรณีนั้น ๆ แล้วจึงนำไปปฏิบัติ วิธีคิดดังกล่าวจึงเป็นวิธีคิดที่ต่อเนื่องกับการปฏิบัติมาใช้ได้กับเรื่องทั่วไป จึงเป็นการคิดมองตามความเป็นจริงเพื่อหาทางออกคือการปฏิบัติหน้าที่ถูกต้องที่สุด
- 7) วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม คือ การคิดที่สกัดหรือบรรเทาอคติของมนุษย์ ซึ่งจะใช้มากในชีวิตประจำวัน เพราะเกี่ยวข้องกับการบริโภคใช้สอย ปัจจัย 4 และวัสดุอุปกรณ์อำนวยความสะดวกต่าง ๆ มีหลักการคิดที่สำคัญ คือ ในเวลาที่เราเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านี้ต้องพิจารณาด้วย สติ และ ปัญญา แยะแยะให้ได้ว่าสิ่งนั้น ๆ มีคุณค่าแท้ หรือ คุณค่าเทียม ทั้งนี้เพื่อที่จะได้เลือกเสพคุณค่าที่แท้จริง
- 8) วิธีคิดแบบเร้าคุณธรรม ใช้หลักการที่ว่า “บุคคลเมื่อประสบอารมณ์หรือรับรู้สิ่งใดก็ตาม แม้เป็นของอย่างเดียวกัน แต่การมองเห็นและนึกคิดอาจปรุงแต่งไปคนละอย่างตามโครงสร้างของจิตใจ”

จากหลักการดังกล่าวจึงทำให้เกิดการมองเห็นและความนึกคิด 2 ลักษณะ คือในทางที่ติงามและประโยชน์เรียกว่า “กุศล” และในทางที่ไม่ติงามเป็นโทษ เรียกว่า “อกุศล” ดังนั้นการเริ่มต้นและชักนำความคิดไปสู่ความเป็นกุศลย่อมเป็นสิ่งเริ่มต้นของกระบวนการคิดที่ติงาม วิธีคิดแบบเร้าคุณธรรมหรือเร้ากุศล เป็นวิธีที่เปิดกว้างที่สุด เพราะสามารถนำไปปรับประยุกต์เป็นแบบต่าง ๆ ได้เพิ่มมากขึ้นตามความเหมาะสม

9) วิธีคิดแบบอยู่กับปัจจุบัน คือ การคิดในแนวทางของความรู้ หรือคิดด้วยอำนาจของปัญญาโดยไม่ตกอยู่ในอำนาจของอารมณ์ วิธีคิดแบบนี้เป็นการมองอีกด้านหนึ่งของการคิดแบบอื่นๆ หรือคลุมวิธีคิดที่กล่าวมาทั้งหมด ความเข้าใจเกี่ยวกับวิธีคิดแบบนี้ คือ “ความหมายของการเป็นอยู่ในปัจจุบัน หรือมีปัจจุบันธรรมเป็นอารมณ์” นั่นคือการไม่อาลัยอาวรณ์ถึงสิ่งที่ผ่านไปแล้ว หรือพุ่งช่านไปกับอารมณ์ที่ชอบใจหรือไม่ชอบใจสรุปร่างๆ ก็คือ คือความเป็นปัจจุบันโดยกำหนดที่ “สัมมาสติ” เป็นสำคัญ

10) วิธีคิดแบบวิภาษวาท คำว่า “วิภาษวาท” ไม่ใช่วิธีคิดโดยตรงแต่เป็นวิธีพูดอย่างไรก็ตามการคิดกับการพูดเป็นกรรมใกล้ชิดกันที่สุด เพราะสิ่งที่พูดล้วนมาจากความคิดทั้งสิ้น คำว่า “วิภาษวาท” ถึงเป็นคำสำคัญคำหนึ่งที่ใช้แสดงระบบความคิดที่เป็นแบบของพระพุทธศาสนา

จากลักษณะของวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการทั้ง 10 วิธีที่กล่าวมาข้างต้นพบว่า แต่ละวิธีมีความเกี่ยวข้องและคล้ายกัน ประกอบกับบางวิธีมีความลึกซึ้งเพื่อมุ่งขจัดกิเลสซึ่งยากเกินกว่าที่เด็กนักเรียนจะเข้าใจและปรับมาใช้ในชีวิตประจำวันได้ ดังนั้นการฝึกให้คิดแบบโยนิโสมนสิการจึงไม่จำเป็นต้องใช้ทั้ง 10 วิธี (พระธรรมปิฎก, 2542) ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกวิธีคิด 5 วิธี คือ วิธีคิดแบบสืบสวนเหตุปัจจัย วิธีคิดแบบแยกแยะองค์ประกอบ วิธีคิดแบบอริยสัจจ์ วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก และวิธีคิดแบบคุณค่าแท้คุณค่าเทียม โดยพัฒนาขั้นตอนและการนำมาใช้จากแนวความคิดของ วัตินิกา ฉลากบาง (2548) (ดูตามแผนภาพที่ 3 หน้า 28)

2.4 กลไกการในทำงานของกระบวนการคิดแบบโยนิโสมนสิการ

เมื่อบุคคลรับรู้สิ่งใดความคิดก็จะพุ่งเข้าสู่ความชอบหรือไม่ชอบทันที นั่นคือสิ่งปรุงแต่งเนื่องจากบุคคลมีประสบการณ์มาก่อน เรียกสิ่งปรุงแต่งนั้นว่าวิชชา ในตอนนี้เองที่โยนิโสมนสิการจะเข้าไปสกัดกั้นความคิดนั้นแล้วเป็นตัวนำเอากระบวนการคิดบริสุทธิ์ที่พิจารณาตามสภาวะเหตุปัจจัยเป็นลำดับไม่สับสนมีเหตุผลและเกิดผลได้ ทำให้คนเป็นนายไม่ใช่ทางของความคิด เอาความคิดมาใช้แก้ปัญหาได้

เพราะฉะนั้น กลไกการทำงานของโยนิโสมนสิการ และความสัมพันธ์ระหว่างปรโตโมสะ หมายถึง การได้รับฟังหรือรับรู้ข้อมูลที่ดีจากบุคคลอื่น (กัลยาณมิตร หรือเพื่อนที่ดี) มีความสัมพันธ์กับโยนิโสมนสิการ

โยนิโสมนสิการจะทำงาน 2 ขั้นตอน คือ รับรู้อารมณ์หรือประสบการณ์จากภายนอก การรับรู้ด้วยโยนิโสมนสิการจะเป็นการรับรู้อย่างถูกต้อง และมีการคิดค้นพิจารณาอารมณ์ หรือเรื่องราวที่เก็บเข้ามาแล้วภายใน เป็นการพิจารณาข้อมูลสำหรับสติจะเอาไปใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตและทำกิจกรรมต่าง ๆ ต่อไป

กัลยาณมิตร (ปรโตโมสะที่ดี) และ โยนิโสมนสิการเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างบุคคลกับโลก หรือสภาพแวดล้อมภายนอก โดยกัลยาณมิตรเชื่อมโยงให้บุคคลติดต่อกับโลกทางสังคมอย่างถูกต้อง และโยนิโสมนสิการเชื่อมต่อบุคคลกับโลกทางจิตใจของตนเองอย่างถูกต้อง

เด็กสามารถใช้โยนิโสมนสิการง่ายๆ ได้โดยการพยายามควบคุมกระแสความคิดให้อยู่ในแนวทางที่ดีงามตามที่เคยได้รับการอบรมสั่งสอนจากกัลยาณมิตรมาก่อนแล้ว และเมื่อพิจารณาเห็นความจริงและรู้ว่าคำแนะนำสั่งสอนนั้นถูกต้องดีงาม มีประโยชน์ ก็ยิ่งมั่นใจและเกิดศรัทธาขึ้นเอง เกิดเป็นการประสานกันระหว่างปัจจัยภายนอกกับปัจจัยภายใน ภายนอกเป็นความหมายของตนเป็นที่พึ่งแห่งตนได้ ดังนั้น ในการสอนเพื่อสร้างศรัทธาในการมีจิตสาธารณะจะต้องพยายามให้ผู้เรียนได้รับรู้ผลและเกิดความตระหนักในผลของการทำความดี ต้องรื้อให้เกิดการเสริมแรงภายในตนเอง

2.5 ความสามารถในการรู้จักคิดแบบโยนิโสมนสิการ

แนวคิดเกี่ยวกับความสามารถในการรู้จักคิดแบบโยนิโสมนสิการมาจากหลักคำสอนในพุทธศาสนา ซึ่งพระบรมศาสดาได้ทรงวางหลักการพัฒนามนุษย์และหลักการเรียนรู้ไว้อย่างเป็นระบบครบกระบวนการ สรุปใจความสำคัญไว้ดังต่อไปนี้ (สุนน อมรวิวัฒน์, 2542)

การเรียนรู้ คือ กระบวนการที่ผัสสะทั้ง 6 ของมนุษย์ (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) ได้สัมผัสและสัมพันธ์กับสิ่งเร้าแล้วเกิดธาตุรู้ (รู้สึก หมายรู้ รู้คิด รู้แจ้ง) และมีการกระทำโต้ตอบ ฝึกฝนอบรมตนเอง หรือ โดยกัลยาณมิตรจนประจักษ์ผล เกิดคุณภาวะ (ความรู้และความดี) สมรรถภาวะ (ความสามารถ) สุขภาวะ (ความผาสุกพอเหมาะพอควร) และอิสรภาวะ (พ้นจากทุกข์และความเป็นทาส) หลักการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสน์ประกอบด้วย

1. มนุษย์เป็นเอกัตบุคคลและเป็นสมาชิกของสังคม คนแต่ละคนมีกรรมเป็นกำเนิด ทำกรรมอันใดไว้ก็จะต้องได้รับผลของกรรมนั้น หลักการนี้แสดงว่า การเรียนรู้ที่ได้ผล ผู้สอนจะต้องจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนแต่ละคนให้เต็มความสามารถของเขาด้วยการสร้าง

ฉันทะเล่าผู้เรียนแต่ละคน ในขณะเดียวกันก็เน้นกิจกรรมที่ผู้เรียนมีส่วนร่วม ได้ทำงานเป็นกลุ่มและฝึกทักษะทางสังคม

2. มนุษย์สามารถสั่งสอน ฝึกฝนและอบรมบ่มนิสัยได้ทั้งโดยตนเองและโดยสิ่งแวดล้อม จากหลักการนี้ กระบวนการพัฒนามนุษย์จึงเน้นที่ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง มีจุดเริ่มต้นที่ผู้เรียน โดยมีจุดหมายปลายทางของการเรียนรู้ที่การมีอิสรภาพทั้งทางกายและจิตของบุคคลรวมถึงเพื่อเกื้อกูลแก่สังคมโลก

3. มนุษย์มีภาวะทางสติปัญญามาแต่กำเนิดแม้ว่าจะมีแตกต่างกันแต่ก็จำเป็นต้องได้รับการพัฒนาให้เกิดการเรียนรู้ (โยคปัญญาหรือญาณ จิตปัญญา ภาวิตปัญญา) จากหลักการนี้ผู้สอนต้องใช้วิธีการหลากหลาย คำนึงถึงความพร้อม ความสามารถ ความสนใจของผู้เรียนและเน้นเรื่องความเพียรในการฝึกฝน

4. การเรียนรู้ของมนุษย์เกิดขึ้นในวิถีชีวิตทั้งชีวิต มีลักษณะเป็นองค์รวมของรูป (กายวาจา) กับนาม (จิต) ซึ่งเป็นไปตามพัฒนาการของชีวิต

5. การเรียนรู้ของมนุษย์มีแกนหลัก 3 แกนคือ สติ สมาธิ ปัญญา รวมเรียกว่า ไตรสิกขา ดังนั้นการเรียนการสอนจึงมิใช่การถ่ายทอดความรู้เท่านั้น แต่เน้นการฝึกหัดและการวิเคราะห์ ประเมินผลของการฝึกหัดนั้นด้วย

6. จุดหมายของการเรียนรู้ที่สำคัญคือการเกิดปัญญา ซึ่งต้องพัฒนาโดยการแสวงหา ความรู้ ควบการฟัง (สุตมยปัญญา) การฝึกฝนคั่นคิด (จินตามยปัญญา) และการฝึกฝนตนเอง (ภาวนามยปัญญา)

กระบวนการพัฒนาปัญญาอาจเกิดขึ้นตามลำดับตามที่กล่าวหรือไม่เป็นไปตามลำดับก็ได้ ขึ้นกับความแตกต่างของระดับสติปัญญาของแต่ละคน กระบวนการพัฒนาปัญญามีลักษณะสำคัญคือ เป็นพัฒนาการแบบก้าวเวียน (Spiral growth) กล่าวคือ เป็นความเจริญงอกงามที่สัมพันธ์กัน ตั้งแต่จุดเริ่ม จุดก้าวและจุดผ่าน นอกจากนี้ยังมีลักษณะหยั่งรากลึกกลง กล่าวคือ การพัฒนาปัญญาจะต้องเป็นการบ่มเพาะ ปลูกฝัง สิ่งดีงามให้แทรกลึกกลงไปภายในตัวคนแล้วจึงฉายคุณค่าออกมาภายนอกเป็นการกระทำ ประการสุดท้ายกระบวนการพัฒนาปัญญามิได้มุ่งหมายเพียงให้เกิดปัญญาเท่านั้น แต่อุดมการณ์สูงสุดคือ การใช้ปัญญาปฏิบัติให้เกิดอิสรภาพที่สมบูรณ์คือ อิสรภาพจากสิ่งแวดล้อมภายนอกและอิสรภาพในจิตใจของตนเอง

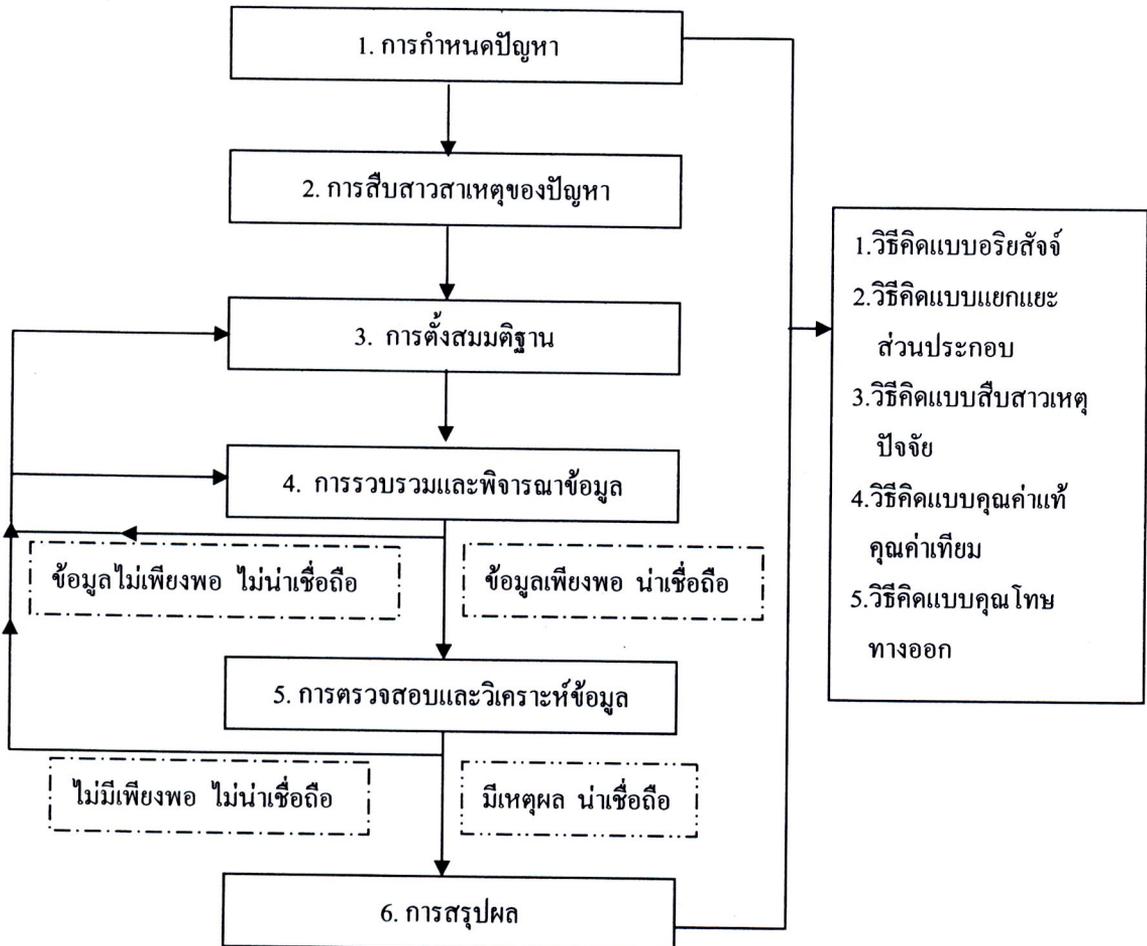
2.6 ขั้นตอนในการฝึกคิดแบบโยนิโสมนสิการ

กระบวนการคิดแบบโยนิโสมนสิการประกอบด้วยขั้นตอนในการคิดและความสามารถหลาย ๆ ประการ ซึ่งต้องได้รับการฝึกฝนเป็นขั้นตอนอย่างต่อเนื่องจึงจะทำให้คิดเป็นหรือรู้จักคิดได้ที่กล่าวกันว่าความคิดเป็นตัวชี้นำและควบคุมการปฏิบัติ นั้น ที่แท้แล้วกระบวนการคิดต่างหากที่เป็นเครื่องมือควบคุมการกระทำ (Bourne Jr.; Ekstrand; & Dominowski, 1971 อ้างถึงใน วัลนิกา ฉลากบาง, 2548) โดยมีจุดเริ่มต้นที่ตัวปัญหาจากนั้นกระบวนการคิดก็จะดำเนินไปจนกระทั่งได้ข้อยุติของปัญหา กระบวนการคิดจึงหยุด ดังนั้น กระบวนการคิดแบบโยนิโสมนสิการและการแก้ปัญหาจึงเป็นกระบวนการที่มีความสัมพันธ์สอดคล้องกันและส่งเสริมซึ่งกันและกัน เพราะกระบวนการคิดมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความสามารถในการตัดสินใจ (สุมน อมรวิวัฒน์, 2531) อย่างไรก็ตามหากเปรียบเทียบกระบวนการคิดแบบโยนิโสมนสิการกับวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์หรือบางทีเรียกว่าวิธีแก้ปัญหาแบบวิทยาศาสตร์จะพบว่า มีความแตกต่างกันตรงที่วิธีแก้ปัญหาแบบวิทยาศาสตร์ไม่แยกการหาสาเหตุเป็นขั้นหนึ่งต่างหากแต่แฝงไว้ในขั้นการตั้งสมมติฐานและแม้ทั้งสองวิธีจะมีเป้าหมายที่การแก้ปัญหาแต่วิธีแก้ปัญหาตามกระบวนการคิดแบบโยนิโสมนสิการจะเป็นวิธีที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ไม่ก่อปัญหาสืบเนื่องต่อไปด้วยเหตุดังกล่าว จึงควรนำกระบวนการคิดแบบโยนิโสมนสิการไปฝึกเพื่อเพิ่มพูนและเสริมสร้างความสามารถในการตัดสินใจและการแก้ปัญหาหรือความสามารถในการรู้จักคิดแบบโยนิโสมนสิการ ซึ่งการใช้โยนิโสมนสิการขั้นพื้นฐานในทัศนะของพระธรรมปิฎก จัดลำดับให้สัมพันธ์และเชื่อมโยงกันโดยใช้วิธีคิดแบบอริยสังหรือคิดแบบแก้ปัญหาเป็นวิธีหลัก วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบวิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย วิธีคิดแบบคุณค่าแท้คุณค่าเทียม และวิธีคิดแบบคุณโทษทางออก เป็นส่วนที่ต่อเนื่องหรือส่วนขยายพระธรรมปิฎก ดังนี้ (วัลนิกา ฉลากบาง, 2548)

1. การกำหนดปัญหา คือ การทำความเข้าใจในปัญหา ตระหนักถึงการมีอยู่ของปัญหาและนิยามปัญหาได้แม่นยำซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นของการแก้ปัญหา
2. การสืบสาวสาเหตุของปัญหา คือ การพิจารณาถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหา และวิเคราะห์แยกแยะได้ว่าสาเหตุใดเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้เกิดปัญหา
3. การตั้งสมมติฐาน คือ การนำข้อมูลที่วิเคราะห์แยกแยะแล้วมาเชื่อมโยงหาความสัมพันธ์เพื่อกำหนดจุดหมายและทางเลือกที่น่าจะเป็นไปได้มากที่สุดเพื่อใช้ทดสอบต่อไปความสามารถที่ต้องใช้คือการหาความสัมพันธ์เชิงเหตุผลระหว่างข้อมูลที่มีอยู่เพื่อระบุทางเลือกที่เป็นไปได้
4. การรวบรวมและพิจารณาข้อมูล คือ การรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากแหล่งต่าง ๆ ให้ครอบคลุมปัญหาหรือข้อโต้แย้งรวมถึงการดึงความรู้จากประสบการณ์เดิมมาใช้แล้วพิจารณาความน่าเชื่อถือและความพอเพียงของข้อมูล

5. การตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูล คือ การวิเคราะห์ ตีความ เปรียบเทียบแยกแยะ เพื่อประเมินว่าเป็นความคิดเห็น ข้อเท็จจริง เกี่ยวข้องหรือไม่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

6. การสรุปผล คือ การตัดสินใจเลือกแนวทางที่สมเหตุสมผลและชอบธรรมที่สุดจากข้อมูล และหลักฐานที่มีโดยใช้เหตุผลเป็นสำคัญ แต่ก่อนจะตัดสินใจเลือกจะต้องประเมินความ

แผนภาพที่ 3 กระบวนการคิดแบบโยนิโสมนสิการ (วัลนิกา ฉลากบาง, 2548)

สรุปจากการทบทวน แนวคิดเกี่ยวกับการคิดแบบโยนิโสมนสิการทั้งหมด ผู้วิจัยได้สร้างหลักการคิดแบบโยนิโสมนสิการ 3 ประการ ในการใช้วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ 5 วิธี กล่าวคือ การมองที่เหตุ ได้แก่ วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย วิธีคิดแบบแยกแยะองค์ประกอบ การมองที่ผล ได้แก่ วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก และวิธีคิดแบบคุณค่าแท้คุณค่าเทียม และการแก้ปัญหา ได้แก่ วิธีคิดแบบอริยสังข์

3. เอกสารเกี่ยวกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับจิตสาธารณะ

จากการศึกษาค้นคว้างานวิจัยที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับจิตสาธารณะ ผู้วิจัยได้รวบรวมผลการวิจัยและแนวความคิดจากผู้ที่ศึกษาไว้แล้วดังนี้

รุ่งจิตร กองคำ (2541) ศึกษาจิตสำนึกทางสิ่งแวดล้อมและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน หน่วย “สิ่งที่อยู่รอบตัวเรา” ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โดยใช้กระบวนการสร้างนิสัย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แผนการสอนโดยใช้กระบวนการสร้างนิสัย แบบวัดจิตสำนึกทางสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นแบบวัดที่กำหนดสถานการณ์และตัวละครให้ โดยมีตัวเลือก 4 ตัวเลือก แต่ละตัวเลือกแสดงระดับขั้นพัฒนา คุณลักษณะจิตพิสัย และแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ผลวิจัยพบว่า นักเรียนที่เรียนโดยใช้กระบวนการสร้างนิสัยมีจิตสำนึกทางสิ่งแวดล้อมสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 และมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

ศิริณี อุปละ (2541) ศึกษาการพัฒนาจิตสำนึกและความสามารถในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมโดยใช้การสอนแบบโครงการ สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย แบบทดสอบความสามารถในการแก้ปัญหา แบบวัดสำนึกต่อสิ่งแวดล้อม แบบสังเกตพฤติกรรมการแก้ปัญหาตามขั้นตอนการสอนแบบโครงการ แบบประเมินความสามารถด้านปฏิบัติการแก้ปัญหาแบบโครงการและแผนการสอนที่เน้นการสอนแบบโครงการแบบประเมินความสามารถด้านปฏิบัติการแก้ปัญหาแบบโครงการ และแผนการสอนที่เน้นการสอนแบบโครงการ กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต เรื่อง ขยะ : การจัดการและการนำกลับมาใช้แบบสอบถามเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า 4 ระดับ ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ความสามารถในการแก้ปัญหาของนักเรียนหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 จิตสำนึกต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของนักเรียนหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 พฤติกรรมการแก้ปัญหาของนักเรียนตามขั้นตอนการสอบแบบโครงการ ส่วนใหญ่อยู่ในระดับมาก

หุทัย อาจปฐ (2544) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคล ภาวะผู้นำ รูปแบบการดำเนินชีวิตและความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเอง กับการมีจิตสำนึกสาธารณะของนักศึกษาพยาบาล เขตกรุงเทพมหานคร กลุ่มตัวอย่างคือ นักศึกษาพยาบาล ชั้นปีที่ 1,2,3 และ 4 สถาบันการศึกษาพยาบาลเขตกรุงเทพมหานคร ซึ่งได้จากการสุ่มแบบแบ่งชั้นภูมิ จำนวน 510 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบด้วย แบบสอบถามภาวะผู้นำ แบบสอบถาม

รูปแบบการดำเนินชีวิต แบบสอบถามความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเอง และแบบสอบถามการมีจิตสำนึกสาธารณะของนักศึกษาพยาบาล ผลการศึกษาพบว่า ภาวะผู้นำ รูปแบบการดำเนินชีวิตกลุ่มวิชาการ กลุ่มวิชาชีพ กลุ่มก้าวหน้า กลุ่มกิจกรรม กลุ่มสังคม ความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเองและสังกัดสำนักงานตำรวจแห่งชาติมีความสัมพันธ์ทางบวกกับการมีจิตสำนึกสาธารณะของนักศึกษาพยาบาล สังกัดทบวงมหาวิทยาลัยภูมิธำเนาในกรุงเทพมหานคร ส่วนรูปแบบการดำเนินชีวิตกลุ่มเก็บตัวมีความสัมพันธ์ทางลบกับการมีจิตสำนึกสาธารณะของนักศึกษาพยาบาล อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ตัวแปรที่สามารถร่วมกันพยากรณ์การมีจิตสำนึกสาธารณะของนักศึกษาพยาบาลได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ได้แก่ ภาวะผู้นำ รูปแบบการดำเนินชีวิตกลุ่มก้าวหน้า รูปแบบการดำเนินชีวิต กลุ่มกิจกรรม และความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเองมีความสำคัญตามลำดับ โดยร่วมกันพยากรณ์ได้ร้อยละ 45.60 ($R^2 = .456$)

มูทิตา หวังคิด (2547) ได้ศึกษาเรื่องการศึกษาการฝึกทักษะการแก้ปัญหาโดยนำเสนอสถานการณ์ผ่านสื่อคอมพิวเตอร์ เพื่อพัฒนาจิตสาธารณะในนักเรียน ระดับประถมศึกษาปีที่ 6 ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนที่ได้รับการฝึกทักษะการแก้ปัญหาโดยนำเสนอสถานการณ์ผ่านสื่อคอมพิวเตอร์มีจิตสาธารณะสูงกว่านักเรียนที่ไม่ได้รับการฝึกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 นักเรียนที่มีระดับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนแตกต่างกันทั้งในกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมมีจิตสาธารณะ ไม่แตกต่างกัน ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ .05 และไม่พบปฏิสัมพันธ์ระหว่างการฝึกทักษะการแก้ปัญหาโดยนำเสนอสถานการณ์ผ่านสื่อคอมพิวเตอร์กับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนที่มีต่อจิตสาธารณะของนักเรียน ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ .05

โกศล มีควมดี (2547) ศึกษาปัจจัยทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับการมีจิตสาธารณะของข้าราชการตำรวจ โดยมุ่งศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อจิตสาธารณะของข้าราชการตำรวจ 3 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยภายนอก คือ สภาพแวดล้อมทางสังคม ได้แก่ วัฒนธรรมองค์กร การสนับสนุนทางสังคม และการได้รับแบบอย่างจากผู้บังคับบัญชา ปัจจัยภายใน คือ จิตลักษณะ ได้แก่ เจตคติต่อจิตสาธารณะ การรับรู้ความสามารถของตน ลักษณะมุ่งอนาคต-ควบคุมตนเอง และปัจจัยทางชีวสังคม คือ อายุ และรายได้เฉลี่ยต่อเดือน กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ คือ ข้าราชการตำรวจผู้เข้ารับการฝึกอบรมเพื่อพิจารณาบรรจุแต่งตั้งเป็นข้าราชการตำรวจชั้นสัญญาบัตร ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ข้าราชการตำรวจที่มีปัจจัยทางชีวสังคม ได้แก่ อายุ และรายได้เฉลี่ยต่อเดือน แตกต่างกันมีจิตสาธารณะไม่แตกต่างกัน และข้าราชการตำรวจที่มีจิตลักษณะแตกต่างกันมีจิตสาธารณะแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 นอกจากนี้ข้าราชการตำรวจที่มีสภาพแวดล้อมทางสังคม แตกต่างกันมีจิตสาธารณะแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และไม่พบปฏิสัมพันธ์

ระหว่างปัจจัยทางจิตลักษณะและสภาพแวดล้อมทางสังคม ที่ส่งผลต่อการมีจิตสาธารณะของข้าราชการตำรวจ

สุนทรี จุงวงศ์สุข (2548) ได้ศึกษาการใช้กระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อสร้างเสริมลักษณะนิสัยจิตสาธารณะของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ กลุ่มตัวอย่างได้แก่ นักเรียนจำนวน 41 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย แผนการจัดการเรียนรู้ จำนวน 3 แผน รวม 10 คาบ แบบบันทึกการปฏิบัติกิจกรรมของนักเรียนจากการศึกษาปัญหาขยะในโรงเรียน ชุดที่ 1 – 9 แบบการเขียนบันทึกส่วนตัวของนักเรียนรายบุคคล และการบันทึกภาพวีดิทัศน์กิจกรรมการเรียนรู้ระหว่างเรียน วิเคราะห์ข้อมูลโดยการจัดหมวดหมู่ข้อมูลแล้วพรรณนาวิเคราะห์ ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษาสามารถสร้างเสริมลักษณะนิสัยจิตสาธารณะของนักเรียนได้ คือ มีความช่างสังเกต ไม่เห็นแก่ตัว และรักษาผลประโยชน์ของส่วนรวม นักเรียนมีทักษะการมีส่วนร่วมในกระบวนการทางสิ่งแวดล้อม คือ ทักษะการมีอิทธิพลต่อนโยบาย ทักษะการเป็นผู้ตัดสินใจหลักและผู้จัดทำนโยบาย ทักษะการสร้างความร่วมมือ ต่อรอง ประนีประนอม และแสวงหาข้อตกลงร่วมกัน และทักษะการจัดการความขัดแย้ง

อัญชลิ ยิ่งรักพันธ์ (2550) ได้ศึกษาผลการใช้สถานการณ์จำลองผสมผสานกับเทคนิคการประเมินผลจากสภาพจริงเพื่อพัฒนาจิตสาธารณะของนักเรียนชั้น ประถมศึกษาปีที่ 5 กลุ่มตัวอย่างได้แก่ นักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนราชบพิธ สังกัดกรุงเทพมหานคร จำนวน 40 คน โดยใช้การสุ่มแบบกลุ่ม (Cluster Random Sampling) โดยใช้ระยะเวลาในการทดลองจำนวน 6 สัปดาห์ สัปดาห์ละ 2 วัน วันละ 50 นาที เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัยในครั้งนี้ได้แก่ โปรแกรมการใช้สถานการณ์จำลองผสมผสานกับเทคนิคการประเมินผลจากสภาพจริง แบบสังเกตพฤติกรรมจิตสาธารณะ แบบบันทึกพฤติกรรมจิตสาธารณะ แฟ้มสะสมงาน แลแบบทดสอบจิตสาธารณะ ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนที่ได้รับการใช้สถานการณ์จำลองผสมผสานกับเทคนิคการประเมินผลจากสภาพจริงมีการเปลี่ยนแปลงของคะแนนจิตสาธารณะ สูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และนักเรียนที่ได้รับการใช้สถานการณ์จำลองผสมผสานกับเทคนิคการประเมินผลจากสภาพจริง มีการเปลี่ยนแปลงของคะแนนจิตสาธารณะเฉลี่ยโดยแยกตามรายองค์ประกอบของจิตสาธารณะ 3 องค์ประกอบ สูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ตามลำดับในองค์ประกอบที่ 3 คือด้านการเคารพสิทธิในการใช้ของส่วนรวมที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันของกลุ่ม ส่วนองค์ประกอบที่ 1 คือด้านการหลีกเลี่ยงการใช้หรือการกระทำที่จะทำให้เกิดความชำรุดเสียหายต่อสมบัติของส่วนรวมและองค์ประกอบที่ 2 ด้านการถือเป็นหน้าที่ที่จะมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาของส่วนรวม ที่ไม่เปลี่ยนแปลง

สุคนธรส หุตะวัฒน์ (2550) ได้ศึกษาผลของการใช้โปรแกรมพัฒนาจิตสาธารณะด้วยเทคนิคการเสนอตัวแบบผ่านภาพการ์ตูนร่วมกับ การชี้แนะทางวาจา ที่มีต่อจิตสาธารณะของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 กลุ่มตัวอย่างได้แก่ นักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนพิชญ์ชนก โดยจับฉลากเป็นนักเรียนกลุ่มทดลอง 1 ห้อง และเป็นนักเรียนกลุ่มควบคุม 1 ห้อง จำนวนห้องละ 36 คน การทดลองครั้งนี้ผู้วิจัยใช้เวลาในการทดลองทั้งหมด 12 ครั้ง ครั้งละ 50 นาที เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือ โปรแกรมพัฒนาจิตสาธารณะด้วยเทคนิคเสนอตัวแบบผ่านภาพการ์ตูนร่วมกับการชี้แนะทางวาจา จำนวน 12 ภาพ สำหรับกลุ่มทดลอง และภาพการ์ตูนที่ไม่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับจิตสาธารณะจำนวน 12 ภาพสำหรับกลุ่มควบคุม ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนที่ได้รับโปรแกรมพัฒนาจิตสาธารณะด้วยเทคนิคเสนอตัวแบบผ่านภาพการ์ตูนร่วมกับการชี้แนะทางวาจามีจิตสาธารณะสูงกว่า นักเรียนที่ไม่ได้รับโปรแกรมพัฒนาจิตสาธารณะด้วยเทคนิคเสนอตัวแบบผ่านภาพการ์ตูนร่วมกับการชี้แนะทางวาจา อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และไม่พบปฏิสัมพันธ์ระหว่างการใช้โปรแกรมพัฒนาจิตสาธารณะด้วยเทคนิคเสนอตัวแบบผ่านภาพการ์ตูนร่วมกับการชี้แนะทางวาจา กับการอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตย ที่มีต่อจิตสาธารณะของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ .05 นั่นคือโปรแกรมพัฒนาจิตสาธารณะด้วยเทคนิคเสนอตัวแบบผ่านภาพการ์ตูนร่วมกับการชี้แนะทางวาจาสามารถใช้พัฒนานักเรียนได้ทั้ง 2 กลุ่มคือนักเรียนที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตยมากและน้อย

นอกจากนี้ เจริญ หนูรุ่ง (2551) ได้ศึกษาปัจจัยจิตลักษณะที่ส่งผลต่อจิตสาธารณะของนักเรียนช่วงชั้นที่ 3 โรงเรียนสาธิตในสังกัดมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กลุ่มตัวอย่างได้แก่นักเรียนช่วงชั้นที่ 3 โรงเรียนสาธิตในสังกัดมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ จำนวน 405 คนได้มาโดยการสุ่มแบบสองขั้นตอน (Two-stage Random Sampling) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็น แบบวัดจิตสาธารณะ แบบสอบถามวัดเหตุผลเชิงจริยธรรม แบบสอบถามวัดลักษณะมุ่งอนาคต แบบสอบถามวัดความเชื่ออำนาจในตน แบบสอบถามวัดแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ แบบสอบถามวัดค่านิยมความเป็นไทย แบบทดสอบวัดความสามารถทางสมอง แบบสอบถามวัดประสบการณ์ทางสังคม และแบบสอบถามวัดสุขภาพจิต มีค่าความเชื่อมั่นระหว่าง .831 - .950 จากผลการวิจัยพบว่าค่าสัมประสิทธิ์การถดถอยระหว่างปัจจัยจิตลักษณะรายด้านกับจิตสาธารณะ โดยรวมมีค่าเท่ากับ .572 สามารถอธิบายร่วมกันได้ 32.7% โดยปัจจัยจิตลักษณะที่ส่งผลทางบวก อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ได้แก่ ลักษณะมุ่งอนาคต สุขภาพจิต ค่านิยมความเป็นไทย และแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ มีค่าน้ำหนักความสำคัญเท่ากับ .213, .203, .178 และ .148 ตามลำดับ ส่วนสติปัญญาและความเชื่ออำนาจในตน ส่งผลทางบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 มีค่าน้ำหนักความสำคัญเท่ากับ .108 และ .107

อุไรวรรณ คุ่มวงษ์ (2551) ศึกษาเรื่องจิตสาธารณะของเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดกิจกรรมเสริมประสบการณ์ เรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อมตามโครงการพระราชดำริ กลุ่มตัวอย่าง คือ เด็กปฐมวัยชาย - หญิง ที่มีอายุระหว่าง 4 - 5 ปี ที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นอนุบาลปีที่ 1 โรงเรียนชอยแอนเนกซ์ (กาญจนานิก 2) สำนักงานเขตสายไหม กรุงเทพมหานคร สังกัดกรุงเทพมหานคร ซึ่งได้มาจากการสุ่มแบบอย่างง่าย (Simple Random Sampling) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ แผนการจัดประสบการณ์ เรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อมตามโครงการพระราชดำริ และแบบทดสอบการวัดจิตสาธารณะของเด็กปฐมวัย ซึ่งมีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ .84 ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนที่ได้ทำกิจกรรมเสริมประสบการณ์ เรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อมตามโครงการพระราชดำริมีจิตสาธารณะสูงขึ้นกว่าก่อนทำกิจกรรมเสริมประสบการณ์ เรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อม ตามโครงการพระราชดำริอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

จากการทบทวน วรรณกรรม แนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องดังกล่าวข้างต้นนี้ เป็นการแสดงให้เห็นว่าการสร้างจิตสาธารณะสามารถทำให้เกิดขึ้นกับเด็กได้ ซึ่งในการพัฒนาจิตสาธารณะโดยใช้โปรแกรมฝึกการคิดแบบโยนิโสมนสิการนั้น ยังไม่ปรากฏพบว่ามีผู้ที่ศึกษา ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาวิจัยในครั้งนี้

3.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการคิดแบบโยนิโสมนสิการ

สำหรับการใช้โปรแกรมโยนิโสมนสิการ ผู้วิจัยได้รวบรวมจากผู้ศึกษาไว้แล้วดังนี้

ลักษณะ สกุลทอง (2550) ศึกษาการพัฒนาการเห็นคุณค่าในตนเองของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โดยใช้โปรแกรมฝึกการคิดแบบโยนิโสมนสิการ กลุ่มตัวอย่างคือ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนเทศบาลวัดกลาง จังหวัดขอนแก่น จำนวน 20 คน แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม กลุ่มละ 10 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบวัดการเห็นคุณค่าในตนเอง แบบบันทึกการสังเกตพฤติกรรม แบบประเมินกิจกรรม และโปรแกรมฝึกการคิดแบบโยนิโสมนสิการ ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนที่เข้าร่วมโปรแกรมฝึกการคิดแบบโยนิโสมนสิการเพื่อพัฒนาการเห็นคุณค่าในตนเอง หลังการทดลองมีคะแนนการเห็นคุณค่าในตนเองสูงกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และสูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

ศิริทรัพย์ สุขกระจ่าง (2548) ได้ศึกษาผลของการใช้กิจกรรมฝึกการคิดแบบโยนิโสมนสิการพัฒนาความสามารถในการคิดแก้ปัญหาของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 โปรแกรมวิชาการศึกษาปฐมวัย มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี กลุ่มตัวอย่างคือ นักศึกษาชั้นปีที่ 1 โปรแกรมวิชาการศึกษาปฐมวัย มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี จำนวน 16 คน แบ่งกลุ่มตัวอย่างเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มทดลอง

จำนวน 8 คน และกลุ่มควบคุม จำนวน 8 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบทดสอบความสามารถในการคิดแก้ปัญหาและชุดกิจกรรมฝึกการคิดแบบโยนิโสมนสิการเพื่อพัฒนาความสามารถในการคิดแก้ปัญหา ผลการวิจัยพบว่า นักศึกษาที่เป็นกลุ่มตัวอย่างมีคะแนนความสามารถในการคิดแก้ปัญหาสูงกว่านักศึกษาที่เป็นกลุ่มควบคุม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

เมตตา สิงห์กระโจม (2545) ได้ศึกษาผลของการใช้กิจกรรมฝึกการคิดแบบโยนิโสมนสิการในการพัฒนาความฉลาดทางอารมณ์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนบ้านลาดใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ กลุ่มตัวอย่างมีจำนวน 18 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบประเมินความฉลาดทางอารมณ์ของกรมสุขภาพจิต และชุดกิจกรรมฝึกการคิดแบบโยนิโสมนสิการ ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนที่เป็นกลุ่มทดลองมีคะแนนความฉลาดทางอารมณ์สูงกว่าก่อนการทดลองและสูงกว่านักเรียนที่เป็นกลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

ปิยธิดา เกื่อนพลับ (2550) ได้ศึกษาการพัฒนาความฉลาดทางอารมณ์โดยใช้โปรแกรมฝึกการคิดแบบโยนิโสมนสิการของเยาวชนในศูนย์ฝึกและอบรมในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน เขต 4 จังหวัดขอนแก่น กลุ่มตัวอย่าง คือ เยาวชนชายอายุตั้งแต่ 14 – 17 ปี จำนวน 20 คน เครื่องมือที่ใช้ได้แก่ แบบประเมินความฉลาดทางอารมณ์ แบบบันทึกการสังเกตพฤติกรรม แบบประเมินกิจกรรม และโปรแกรมฝึกการคิดแบบโยนิโสมนสิการ ผลการวิจัยพบว่า เยาวชนที่เข้าร่วมโปรแกรมฝึกการคิดแบบโยนิโสมนสิการเพื่อพัฒนาความฉลาดทางอารมณ์ หลังการทดลองมีคะแนนความฉลาดทางอารมณ์สูงกว่าก่อนการทดลองและสูงกว่ากลุ่มควบคุม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

อุไรรักษ์ หินทอง (2550) ได้ศึกษาการพัฒนาการคิดแก้ปัญหาโดยใช้โปรแกรมฝึกวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 กลุ่มตัวอย่าง นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนเทศบาลวัดกลาง จำนวน 16 คน เครื่องมือได้แก่ แบบประเมินการคิดแก้ปัญหา แบบบันทึกการสังเกตพฤติกรรม แบบบันทึกการประเมินตนเอง และโปรแกรมฝึกวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการเพื่อพัฒนาการคิดแก้ปัญหา ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนที่เข้าร่วมโปรแกรมฝึกการคิดแบบโยนิโสมนสิการมีคะแนนการคิดแก้ปัญหาสูงกว่ากลุ่มควบคุม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

สรุปในการทบทวนวรรณกรรม แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้รวบรวมจากตัวแปรในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ เอกสารที่เกี่ยวกับจิตสาธารณะ และเอกสารที่เกี่ยวกับการสร้างโปรแกรมฝึกการคิดแบบโยนิโสมนสิการ ดังนั้นผู้วิจัยได้พัฒนาแนวคิดเกี่ยวกับจิตสาธารณะตามหลักแนวคิดของ หฤทัย อัจปรุ่ง (2544) และแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างโปรแกรมฝึกการคิด